

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, SZEPTEMBER 3, 1874.

192—36. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — **Előfizetési** ára: egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmentve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Forgassuk a csépeelt szalmát.

Kakasd, augusztus 18, 1874.

II.

Valóban, aggodalommal telve ülök asztalom mellett, elgondolván, hogy multkori bevezető levelem után most már a tübingai tudós ur argumentumaira kell térnem s míg akkor némi megnyugvással hivatkozhattam két tényre, a melyek saját maguk beszéltek s nem szorultak az én argumentációmra, addig most csupán gondolataimra támaszkodhatom. Egyetlen vigaszom e szorongattatások közt, hogy a tübingai tudós ur sem szerencsésebb s ő neki is csak ilyen segítségnek állanak rendelkezésére. Sőt, annyiban még most is előnyösebb az én állásom (a gyöngébbet még a sors is segíti!) hogy a tübingai tudós ur csak beszél, én pedig beszédem mellett még ráadásul megint hivatkozhatom arra a harmadik tényre, melyet a 'hisztoria nyújt számomra, a menyinyiben t. i. egyházunk emlék-lapjai azt tanusítják, hogy theologiai intézetünk csakugyan volt már ott Kolozsvárott, hol igen jól megfért, kitűnő tanerőkkel működött, a kik talán a próbát is kiállották a mostaniakkal, s abból a „nagy“ városból — én azt hiszem — nem sokkal rosszabb lelkészek kerültek ki azoknál, a kik most Enyeden mentetnek föl az előadások hallgatása alól. S ha már most ezen hisztoriai tényhez még hozzáadjuk a mellettünk szóló argumentumokat is: a facit aligha nem lesz nagyobb a csupa szó-beszédnél. Legalább itt nálunk — Marothi és Tolvaj szerint — az az arithmetikai axioma érvényes, hogy az öszszeg mindig nagyobb az egyik tényezőnél s azt hiszem, Tübingában sem igen uralkodik ez axiomára nézve ellenkező nézet.

Ily segéd-eszközökkel rendelkezvén tehát, nézünk már szemébe azon sok beszédnek, melyet a tudós tübingai ur a Kolozsvár mellett szóló argumentumok ellen föltálat.

Az első argumentum, melyet ugy látszik ő is elsőnek tart (és nem is alaptalanul) a kolozsvári egyetem, melynek némely előadásait theologusaink, J. V. szerint, „hospitálhatnák;“ szerintem pedig rendesen is hallgathatnák.

A tudós tübingai ur belekaposzkodva a „hospitálás“ szó egér-farkába, erősen veri a mellét, hogy annak minő kevés haszna lenne, miután theologusaink a rendes előadásokkal most is nagyon el vannak foglalva. Pedig hát, én azt hiszem, hogy maga a tisztelt ur sem igen ijed vissza ott Tübingában a sok munkától s akarom hinni, hogy itthoni theologusaink is tudnának magukban anynyi erélyt kifejtteni, hogy ne csak hospitálni, hanem rendes hallgatókul is bejárjanak az egyetem épületébe, mintán ott — ugy tudom — egész esti 6—7 óráig folynak a különböző előadások s a theologiae tanárok nagyon jól alkalmazkodhatnának, óráik idejének megszabásával, az egyetemi tanárok illető óráihoz; sőt, azt sem tartom valami lehetetlenségnek, hogy egy-egy egyetemi tanár, netaláni theologus-hallgatói kedvéért, épen az általuk ohajtott időre tegye át előadásait. Aztán, én annak is hallottam híret, hogy a pesti ref. theologusok bizonyos nyelvtani órákat csak is az ottani egyetemen hallgatnak, ugy hogy a pesti theol. intézet ennek következtében egy tanár fizetését képes megtakarítani. Vajjon, ezt a példát nem követhetnők mi is? Vajjon, nem válnék-e ez hasznára a nagyenyedi főtanoda utóbbi időben jóformán zavarba hozott pénztárának?

S ezt a gondolat-menetet, hogy a tübingai tudós ur is szives lesz helyeselni, annyival inkább remélem, mivel, mint cikkeiből látom, igen ártatlan, jószívü és kedélyes ember, a menyinyiben argumentációjában egész a magam-forma rusztikus emberek eszéig leereszkedik s a kolozsvári filozofiai fakultás jó hasznát azzal tromfolja vissza, hogy rámutat az enyedi főtanoda filozofiai tanárára, azt akarván a J.

V. ide vonatkozó beszédeiből kifacsarni, hogy akkor, midőn a kolozsvári filozofusokat ajánlgatá, az enyedit akarta volna kisebbiteni.

Bizony, ha ezt tette volna J. V., ugyan csak roszt tett volna a tüzre, mert magam is úgy tudom, hogy azzal az enyedi filozofussal nem csak a mi egyházunknak, hanem a magyar tudománynak sincs miért magát megszegyelnie; csak az a kicsiny baj van ezzel a dologgal, hogy az enyedi theologusok azt, a mit Enyeden, mint ilyenek, hospitálhatnának, már mint 1—3 éves bölcsészek nem csak hospitáltak, hanem absolváltak is, és így J. V. bizonyosan azt akarta mondani, (s azt is mondta) hogy az 1—3 éves bölcsészeknek nyújtott filozofián túl is ráferne egy kis bölcsesség a mi theologusainkra s ezt maga a tübingai tudós ur is elismeri, midőn bevallja, hogy a mi theologusaink soha sem hallgatnak bölcsészet történetét. Az enyedi filozofus, a m. tudományos akadémia által is elismert kitűnő kvalifikációja mellett sem adja elő a fil. hisztóriát, mert egész egyházkerületünk tanrendszerének körén kívül esik e tanág; a kolozsvári filozofusok előadják, mert az egyetemi előadások keretén belül esik e disciplina. Az enyedi bölcsészeti osztályokat abszolvált s theológiára lépő ifjak tehát Enyeden sem hospitálás, sem rendszeres frekventálás útján nem hallgathatják a filozofiát, a kolozsváriak hallgathatják, a miből nem az enyedi filozofus hátra, sem a kolozsvári előbbre tétele nem következik, hanem igen az, hogy a tübingai tudós ur képes a mai világban képzelni jó készűltségű theologust olyat is, a ki a fil. hisztóriának híret sem hallotta, mert az enyedi filozofiai fakultás felállításáról beszélni, az ottani főtanoda pénzügyeinek mai állása mellett, jó lehet lakodalmi tréfának s hiszem is, hogy az enyedi leányos apák nem bánják, mert az így megszorított tanári karból több jó férj telnek ki; de, a mi felfogásunk szerint, ennek a fakultásnak felállítását nem csak a mostani enyedi tanárurak meg nem érik, hanem még lányaik és vejeik gyerekei sem.

De, pihenjünk egy kissé a következő számig; mert az ilyen okoskodással való foglalkozás, az ilyen filozofia nélkül való theologia, még egy nagyobb elmét is elfárasztana, mint a milyen egy.

Rusztikus.

Az igazgató-tanács kis gyűléséből.

Kolozsvártt, augusztus 23-án, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter, püspök. Jelenvoltak: Ince Mihály, dr. Kolozsvári Sándor, Szabó Ádám, és Bodor Antal, titkár.

1) Br. Kemény Gábor ker. fűgondnok tudatja, hogy a „Teleki könyvtár“ telekkönyvi kiigazítás ügyében kitűzött tárgyalás elhalasztása végett gr. Teleki Sámuel urhoz irtézett távirata őt nem találta meg s M.-Vásárhelytt az ügy állásáról biztos tudomást nem szerezhetett. Értesítetik az ügyállás előadásával a tárgyalás elhalasztásáról.

2) Főt. püspök indítványozza, hogy azon állami reál- és polgári tanodákban, melyek székhelyein közép, vagy főtanodáink léteznek, a tanulók a hit és erkölctan tanításban tanodáink megfelelő osztályaiba részeltessenek s tanodáink előjáróságai utasítsanak, hogy az illető tanodák igazgatóival egyetértve, a hit és erkölctan tanítási órákat úgy osszák be, hogy az együttes oktatás lehetséges legyen. Az indítvány elfogadásával a tanodai előjáróságok annak értelmében utasítsanak, egyidejűleg általános kötelező szabályul elfogadás végett a jövő évi ker. közgyűléshez terjesztetik.

3) Sepsii esp. aa. fölfejti, hogy Brassó város közönsége felekezeti iskolánk segélyezése iránt hozzá intézett többszörös megtalálásra kitérő választ adott s kéri, községi iskola feállitásáért felterjesztést intézni, mivel az egyházközség tanköteles tanulói oktatásáról gondoskodni teljesen képtelen. Elvileg helyeseltetik s felhivatik az 1871. évi 265 sz. utasítás szerint eljárásra.

4) Több mező-bándi egyháztág panaszt emel, hogy egy kijelölt pályázó visszalépése folytán nem az üresedésbe jött hely pótoltatott ki, vagy az 5 kijelölt között rendeltetett el a választás, hanem akaratomon kívül egészen új pályázat hirdettetett. Esp. aa. utasítatik az e tárgyra vonatkozólag kelt egyházközségi határozat felterjesztésére.

5) Az ilyefalvi egyh.-község tudatja, hogy a „szék részén“ lévő alapítvány felűgyelő bizottsága beléegyezett, hogy az 5000 frt. iskolai alapítvány kamatjából 300 frt. a beállítandó leány-tanítónó fizetésére fordítsassék addig, míg községi leány-iskola állittatik fel. Felhivatik az egyh.-község annak kimutatására, hogy a felállítandó leány-tanító mi által biztosittatik, hogy a felállítandó községi leány-iskolánál alkalmaztatni fog.

6) Az erdő-vidéki esp. tudatja, hogy a sepsi-szentgyörgyi kir. törvényszék a hőlöni egyh.-község ladjából ellopott 903 frt. iránt megindított bűnügyi vizsgálatot megsűntette. A lelkészt és megyebírót a kánon szerű felvi-gyázat elhanyagolásából terhelő felelősségből folyólag az ügy lekűldetik az egyh.-megyei köztörvényszékhez.

7) A kis-dobai egyházközség tanítójának eddig elő természetben fizetett tandíjának az egyh.-község kárpótlási kamatokból tőkésített alap-kamataiból 40 frttal leendő megváltása: némi feltételekhez kötve, megengedtetik.

8) A bánfi-hunyadi iskola állami iskolai célra átbo-csátása tárgyában fölterjesztett szerződvények a megerősítési záradékkal ellátva: esp. utján leküldetnek.

9) A dunántúli ev. ref. egyh.-ker. megválasztott püs-pöke, főt. Pap Gábor f. évi szeptember 20-án Rév-Komáromban tartandó felavatási ünnepélyére esyh. kerületünket meghíván: fölhivatnak főt. Nagy Péter, püspök, m. Zeyk József és Takács János aai. egyh.-kerületünk képviselésére.

10) A moldva-oláhországi miszsió részére a sepsiszt.-györgyi egyh.-község 18 frtot, a m.-vásárhelyi tanuló ifjuság, májusi ünnepélye alkalmából, 10 frtot küldött be. További intézkedésig áttétetik pénztárnokhoz, takarékpénztárba helyezés végett.

— Előadatott még ezen kívül 19 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

Nyilvános köszönet és még valami.

E lapok 190—34-ik számában méltóztatott Kovács Ödön tanár ur doktori bölcsességének olympusi magaslátáról egy kegyteljes pillantást vetni rám a méjjségbe s kijelenteni, hogy vallás történelmi tankönyvemet „hiányai dacára tankönyvül alkalmasnak itéli;” s hiányai élesebb feltüntetésébe, a bírálat alkalmával, azért nem bocsátkozott, mert akkor „tankönyvül bevételét meg-gátolhatta volna.” Fogadja a n. t. doktor ur e meg nem érdemlett kegyéért legméjjsőbb köszönetemet. Hogy kézi-könyvemnek hiányai vannak, azt én már közrebo-csátása alkalmával tudtam s az előszóban így jeleztem: „a mi benne jó van, az nagyjára a Reville és Scherr érdeme, kiknek műveit használtam főképen; ha a jó akaratú bírálat a hiányokra figyelmeztet, kötelességemnek fogom tartani, azokat lehetőleg kipótolni. Azonban, mint első kísérlet e nemben a magyar vallásos irodalom terén, remélem, szíves elnézésre fog találni.” E tekintetben tehát, már kezdetben tisztában voltam s teljességgel nem ringattam magamat abban az illúzióban, hogy kézi-könyvem tökéletes mű. Az első kiadás fogyatékán lévén, miután nem csak az erdélyrészi, hanem a királyhágontúli középtanodák tekintélyes része is tankönyvül bevette, a küszöbön álló második kiadás alkalmával kötelességemnek is fogom a bírálók által kimutatott s általam is elismert hiányokat helyrehozni. Azt azonban mostanig nem tudtam, hogy a tudós tanár urnak hatalmában áll nálunk valamely kézi-könyvnek be, vagy be nem vétele felett abszolút hatalommal döntenem s ha tet-szik vala ő bölcsességének pálcát törni az én igénytelen művem felett, bevételét, mint ő maga mondja (tehát igaznak kell lenni) „meg-gátolhatta volna.” Jövöre nézve ezt is tudomásul veszem s meg fogom tenni a kellő lépéseket, hogy a második kiadás alkalmával a t. doktor ur kegyét jobban birjam, mint a hogy eljárásából ítélve, jelenleg birom.

A t. olvasó közönségnek ugyanis tudni kell, hogy ez a részrehajlatlan igazságú doktor ur a nagy-enyedi főtanodában két éven át kézi-könyvemet használta, de a közel

multban az egyházkerületi ügyekben fölmerült s az övével részben ellentétes nézeteimért azzal boszszulta meg magát egy theol. doktorhoz illő nemességgel, hogy a közelebbi tanévben, a mint a főtanoda értesítvényéből látom, kézi-könyvemet egyszerűen kilökte.

Ehhez nem kell kommentár.

Kolozsvártt, szeptember 1-én, 1874,

Szász Domokos.

A magunk ügyében.

(Válasz dr. Kovács Ödönnek.)

(Folytatása és vége.)

A második vádja, illetőleg sérelme dr. Kovács Ödönnek az „Erd. prot. közlöny” ellen, hogy megtámadta tudományos képzettségét theologiai álláspontjánál fogva. E vád, így felállítva, oly otromba gyanusítás, mely csak oly önmagával eltölt embertől telhetik ki, mint az öt éves doktor.

Ám, lássuk csak a dolog historizáját.

Mindenek előtt, szívesen kérem e lapok olvasóit, vegyék kezükbe a már majdnem négy éves folyamot; keressék ki azokat a számokat, a hol a Kovács Ödön neve előfordul s itéljenek, van-e azokban csak távolról is valami olyan, mely az ő kisebbitését célozná.

1872-ik évi 31-ik számomban egyhk. közgyűlési beszédéről ez áll: „textusából remek logikai következtetéssel fejté ki...” sat. Ugyanezen beszédéről így irtam az 1873-ik évi 1-ső számban „melegen alánljuk e szép beszédet olvasóink figyelmébe.” 1874-ik évi 22-ik számomban a Kovács Albert által szerkesztett „Egyh. reformot” ismételtelen azért mutattam be, hogy „figyelmeztessük olvasóinkat két derék munkásra... e két férfiu Keresztes József és dr. Kovács Ödön, mindketten a n.-enyedi theol. fakultás tanárai.” Hogy több nincs, az valószínűleg onnan van, mert Kovács Ödön máltóságán alúlinak tartotta, hogy igénytelen lapomig leereszkedjék, holott éppen neki — mint theol. profeszszornak — kellett volna megmutatni az utat, melyen haladjunk, hogy egyházkerületünket virágzásra segítsük és Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Filó Lajos, Szász Károly s más ilyen nevek mellett még mindig nem szégyenelheti meg valaki magát, nem is említve akárhány esperesünket s világi férfainkat. Igaz, hogy ezek nem theol. doktorok. Azonban, a Kovács Ödön részvétlensége engemet egy alkalommal sem tartott vissza, hogy róla a tisztesség határai közt — annyit ugyan nem, mint a menyit — úgy látszik — ő hiszen magáról — de mindig elég jót ne mondjak.

Ezzel ellenkezőleg, mutasson élő ember lapomban csak egyetlen sórt, avagy csak szót, melynek éle Kovács Ö. ellen lett volna irányozva (a most fenforgó s általa sérelmesnek nevezett ügyeken kívül); mutasson ki ellenséges tendenciát avagy csak egy rosz vice alakjában: és én holtig tartó rabszolgaságra itélem el magamat és zsellérje leszek dr. Kovács Ödönnek.

Főnt jelzett s Kovács Ödönnel szemben elfoglalt ál-

laspontomból önként következett, hogy mihelyt az „Egyházi reformban“ megláttam a már említett biblia-fordítást, felhíva rá olvasóim figyelmét, s hogy a fordítók neve nyerjen minél nagyobb elterjedést, siettem lapomban közölni anynyival inkább, mert egy rég érzett szükség kipótlásának megkezdett munkáját üdvözölhettük, s mert a modern álláspont félreismerhetetlen volt rajta, a mi máskint nem is lehet, miután e fordítás a „magyarországi prot. egyet“ firmája alatt állana.

Ez időben vettem az „Egy orthodox“ cikkét, mely a biblia új fordítására vonatkozott s mely az aláírási szerinti felfogással — úgy szólván — támadást intéz a Kovács Ödön munkája ellen. E támadáson kívül volt e cikkben egy rakás oly megjegyzés, vice és epitheton, melyeket nem tartottam illőnek egy tudományos vitához, melyben nem bántó szavaknak, hanem argumentumoknak kell győzni. Ezeket egyszerűen — kitörültem; (Ime, ennyi ama híres átdolgozás, melylyel Kovács Ödön vádol, holott még anynyire sem volt jogom) és irtam e „nyílt postát“ az „Egy orthodox urnak:“ Cikkeiből a menyeyit lehet, felhasználunk, de marni nem akarunk és leghasznosabb embereinket elkoptatni, semmi képpen sem engedjük. Mi minden törekvést méltánylunk, buzdítunk; sőt örvendenénk, ha valódi tudományos apparatussal fölfegyverzett pártok léteznének közöttünk; de álláspontunkat védelmezni, mi köteleseknek tartjuk magunkat s az ellenkező irányból csak anynyinak adhatunk tért, a menyeyi — a mi ítéletünk szerint — éppen elég. E határok közt — melyet elég loyálisnak tartunk — mindig szívesen látjuk.“ (181—25-ik szám.

Ugyanazon számban megkezdtem a cikk közlését s az első kínálkozó alkalomnál a következő csillaggal kísérttem: „Magunk is prot. egyet tagjai levén, önként érthető, hogy nem mindenben értünk egyet cikkíróval; de közöljük azon reményben, hogy jótékony eszme-cserét indíthatunk meg, nem tekintve e cikknek polemikus hangját, melynek a dologra nem tartozó részeiből — reméljük, a szerző által is helyeslő tapintattal — az élesebb kifejezéseket mellőztük (181—25-ik sz.)

Az „egy orthodox“ cikke meg is jelent lapom 25, 26. és 27-ik számjaiban. S rá megjött a válasz is, mely Kovács Ödön homloka körül újabb babérokat (?) fog növelni, ha ugyan el nem veri — a jég.

Igy, egymás mellé állítva a tényeket, minden ember be fogja látni, hogy a főnemlített vád egy kissé hasonlít a mese békájához. Ugyanis, a „prot. közl.“ támadta-e meg a Kovács Ödön „tudományos képzettségét“ és pedig éppen „theologiai álláspontjánál fogva?“ Lapom eleitől fogva minden alkalommal nem vallotta-e magát az új irány követőjének? Nem vagyok-e én is — bár igen csekély és igénytelen — tagja a prot. egyetnek? Lapom, bármi kis mértékben, nem folyt-e be arra, hogy a prot. egyet így alakult meg? A Szász Domokos értekezése a konfeszziók ellen nem olvastatott-e föl az egyet közgyűlésén s nem közöltem-e én? A most folyó Opzoomer-féle cikk nem mo-

dern-e? A theol. könyvtár létre jöhetése érdekében nem buzgókodtam-e? Egyház-politikai téren nem a szabadelvű nézeteknek kifejezője-e (polgári házasság, népiskola, közép-tanodák ügye, sat.)? S ha ez így van, a mint hogy úgy is van és úgy lesz, a mig én vezetem e lapot: miért, hogyan, mikor támadta meg a modern irányt, mikor támadta meg Kovács Ödönt, ki szintén ez irány követőjének tartja magát?

Vagy úgy, mért adtam ki az „egy orthodox“ cikkét? Persze, Kovács Ödön nem gondolja meg, hogy a közt az ötszáz pap és háromszázezer kálvinista közt igen sokan lehetnek még, kik szintén orthodoxusok és a mi felfogásunkkal nem értenek egyet. Nem gondol arra, hogy egy lapunk levén csupán, ebben kell eligazítani minden dolgunkat, egymást kapacitálni, egymást meggyőzni. Az ő magával való megelégedése nem elégszik meg, hogy leghasznosabb emberünknek mondtam; neki ennél több kell, s kikéri, hogy ne kegyeskedjünk ötöt félteni az elköpástül, mert ő doktor öt esztendőttől fogva; mindeu lap ezen a világon vesz föl hasábjaira cikkeket azon megjegyzéssel, hogy „más véleményen van“ s olvasóira bizza az ítéletet; az öt éves doktor új theoriát állít fel a szerkesztés mesterségében s irhatok én bármit valamely cikk alá, az stereotip kifejezés, én felelős vagyok érte (tán fejlesztés terhe alatt?); Révai Lajos megbíráhatja a Szeremlei könyvét és hibáztathatja; én önmagam ellen közölhetem a Bartok tübingai cikkét; a politikai lapok irhatnak így Szapáriról „a belügyminiszter, midőn az erdélyi cenzus módosítására törekszik, maga sem tudja, mit csinál;“ szóval: történhetik e világon minden, de annak megtörténni nem szabad, hogy valaki Kovács Ödönnek ellent mondjon, vagy föltegye róla, hogy valamit ő se tud, mert ő doktor öt évtől fogva. És épen egy diák.

Igen, én tudtam és tudom, hogy kicsoda az „egy orthodox.“ De hát, honnan tudja azt Kovács Ödön? Ki volt-e nyomtatva neve valamely cikke alá? Van-e joga egy önérzetes írónak egyik cikk alatt a Szabó Endre, a másik alatt egy diák nevét kutatni? Tudóshoz illő-e, hogy a személyt nézze, s nem a kauzát? Miért akar inkább próféta lenni, kutatván a titkokat, hogy sem férfi legyen, és legyőzze ellenét?

Minő szép lett volna Kovács Ödöntül, így szólani: uram, tévedsz ebben, vagy amabban; tégedet elragadt heved s meggondolatlanul beszéltél; vagy azt mondani: különböző iskolát követünk, mi egymást soha meg nem érthetjük; vagy, elővenni az „egy orthodox“ minden tételét összehasonlítani úgy, hogy jajgasson alatta. Ez illet volna egy per eminentiam modern theologushoz, kinek főlemelkedett szellemével, argumentumainak hatalmával és humánus magaviseletével kell legyőzni és megszegyeníteni az orthodoxia túlkapasait és kihívó modorát. És ekkor feltárult volna előttünk egy pompás harctér, melyen gyönyörködött volna az erdélyi papság s tapsokkal kísérte volna a győzedelmest. De nem, Kovács Ödön e helyett henceg, s oly nagyának hiszi magát, hogy rajta kívül ötöt mindenki

törpének látja; köztudomásu dolog, hogy Sárospatakon a theol. fakultás tanárai mind modernnek, ezt ők maguk hibának tartják s most azon igyekeznek, hogy egy orthodox tanárt szerezzenek, hogy az ifjuság ne vezettség csak egy irányban: nálunk ne merjen szólni senki más szempontból, ne merje mondani, hogy Kovács Ödön valamiben tányévedhetett, mert akkor az — diák, akkor ő meg van sértve jellemében, becsületében; s ha egyetlen lapunk, mely in ultima analysi sem lehet exclusiv párt-közöny, valamit közöl ellene — jöllehet a köteles fentartással és megjegyzésekkel — akkor annak szerkesztője „nagy on furcsa bölcsességet mutat“ s maga a lap „nem tisztességes.“ (34-ik szám, pagina 268) Vajjon, nem a vele szemben követett és e cikkünk elején bemutatott ötöt minden alkalommal dicsérő eljárásunkért nyertük-e az epithetont.

Ez a felfuvalkodott hang ömlik el egész cikkén. „Illusztrálja a szerkesztőség eljárását;“ mert „öt éve, hogy a theologia tanára,“ „megelőzőleg, hat éven át készült folyton a bibliai theológiára;“ „a legkitűnőbb fakultás előtt tette le nem minden dicsőség nélkül a theol. doktori vizsgát,“ ha valaki ellene írni mer, „a szerkesztőségnek kötelessége akár tisztes (mért nem tizezerszer?) is jól utána nézni, ha vajjon, van-e rá kellő ok.“ Azután „tudja-e a szerkesztőség; meggondolta-e a szerkesztőség; hogy meggondolta volna, kérdés; ha tudta, mi igazat, vagy igazra vezérlőt lát ama cikkben; a szerkesztőség megítélhette volna,“ sat. sat. De persze, a szerkesztőség olyan imposztor, hogy Kovács Ödön tudja, hogy az egész „egy orthodox“ cikke általa iratott ellene ex offo, például „mi által bizonyíttatja a szerkesztőség tudatlanságom(at), avatlanságom(at) etc. „pontról-pontra meghazudtoltat s gyanusítottat,“ gyerek által a-b-c-re tanítottat sat.“ Mindezekből világos, hogy ez a lap nem tisztességes, a szerkesztőség nem tud semmit, nem gondol semmit, egyetlen szótárt, vagy kommentárt soha meg nem néz, nem is ismer; s e lapot csak azért tartja fenn, hogy Kovács Ödönt kisebbitse. Azután, kezdi ismét a sarkikosan, pneumatikosan, testi, lelkes, fizikai, természeti, Luther, Holtzman, Schleusner, Van Hengel s igen természetesen, mindezek felett — Kovács Ödön, az öt éves doktor.

Ime, nyájas olvasó, ez az „enyedizmus.“ Mert Enyed a világ közepe; Enyednek más meridiánusa van, melytől a világot mérik; az enyedi tanár — minden tisztelet a kivételeknek — részese a teremtőnek, ő tud mindent s ő találja fel a — puskaport, ha történetesen már nem volna feltalálva. Ezt eltanulja a tanuló, utánozza, kilép az életbe (s a keves derekak mellett) a legtöbb lesz üres, pöffeszkedő szélkakas, hányja-veti szájhős, öntelt — nyomorék. Köszönöm, hogy, ime, tényleg „ad oculos“ megmutatta Kovács Ödön a legjobb argumentumot, hogy a theológiát el kell hozni Enyedről. Kolozsvártt nem igen látják meg az embereket, itt a pöffeszkedés hamar megaláztatik; s a ki nagy akar lenni, annak nőni kell és nem a más vállaira állani. Itt férfi lesz, a ki arra méltó,

vagy félre áll; mit ha önként megtenni, nem akar, ott hagyják a faképnél, hogy bámulja önmagát.

S ha szabad kérdenem: miért ül fel Kovács Ödön professzori kathedrájába, hogy özszeráncolt homlokkal revokációt tartasson az „Erd. prot. közlönyvel“?

Utóvégre is: kicsoda Kovács Ödön? Hol vannak a doctum opusok a dikajosünéről? Mit fedezett föl még eddig, vagy mely rendszert állított föl a theol. tudományban? Mit produkált még eddig, a mire képes ne volna bármely közepes tehetség is megfelelő szorgalommal?

Anynyira én is mentem csakugyan, bármit tartson rólam Kovács Ödön: hogy tisztelni és megbecsülni tudom a készütséget és tudományt; de láttam én borbélyt is, ki doktornak tartja magát. S olyan valamire való könyvvel és írással foglalkozó embert Kovács Ödön nem fog kapni a glóbuson, a kivel elhitesse a ki ne tudjon annyit, hogy a bibliai theológiát nem ő teremtette s hogy a görög nyelvet is megtanulhatja bárki, ha egy kis emlékező tehetsége van. Lehet, hogy mindkettőből többet tud, mint én, s rajtam kívül még a kolozsvári egyházmegye községének legeslegnagyobb része; de hiszen, ha ezt nem tudná, akkor csupán isten kegyelméből bizony nem ülne azon a kathedrán, melyet ez alkalommal oly szégyenletesen prostituált kihívó kevélységével, és fitymáló modorával, melyből minduntalan kihangzik a — „Quos ego.“

Ez önteltség az, mely meg nem állhatja, hogy a hájánál fogva bele ne rántsza e pizskolodásába a „kolozsvári kivételes egyházmegyét.“ De hát, miért kivételes? Ott volt Kovács Ödön a kerületi közgyűlésen, mért nem emelte föl világ-rendítő szavát, és hatalmas ékesszólását (!), hogy Kolozsvárt nem egyházmegyének, de filiának sem lehet elismerni? Vagy, miért nem töröltette le a mappáról? De hiszen, beszélt ő ott eleget; vergődött, ha valahogy el lehetne disputálni, hogy Kolozsvár nem Kolozsvár, hanem Vámos-Pircs. Azonban, kár ezzel a kérdéssel tréfát űzni most, midőn a kerületi közgyűlés törvényhozó hatalmával eldöntötte és pedig úgy, hogy minden erőfeszítés dacára 92 szavazat 34 ellen parancsolta rá Kovács Ödönre: hogy e kérdésben — hallgasson! Kolozsvár olyan egyházmegye folyó évi ápril. 13-ika óta, mint akármelyik Erdélyben, vagy a kontinensen; és ha Kovács Ödönnek — mint theologiai professzornak — tetszik mégis „kivételesnek“ nevezni, vigyázzon, nehogy valakinek eszébe jusson, hogy azt kérdezze meg tőle: hát, így tanítják Nagy-Enyeden a theol. professzorok, a theol. fakultás növendékeinek a hozott törvények iránt tartozó tiszteletet?

Nó de, ez csak tréfa. Mert tetszik tudni, hogy a mi öt éves doktorunk nagyon tréfás ember. E tréfálkozása odáig megy, hogy a nagy tudományu Kovács Ödön leereszkedik odáig, hogy kikorrigálja orthográfiámat: mert nem légáciokról, hanem légáciokról az igazi. Mit mondjak erre én?, ki — mint szerkesztő — kezemben tartom kéziratát, s őszintén kell bevallanom, hogy nem vagyok elragadtatva helyesírási szabályai iránt, a melyeket követni látszik. Mert ne tessék hiinni, hogy

minden kézirat úgy néz ki, a mint azt nyomtatva látják a tisztelt olvasók a korrekтура után. Hanem, ezek valószínűleg csak a géniusz vele nem gondolása; nem is említve azt az egy pár bakklövését, mit e cikkem folytán az övéből csak kuriozum képpen én is zárjel közé igtattam, hogy észrevehető legyen.

Hanem, csak maradjon az így, hogy légáciokról; mert Kovács Ödön valószínűleg a „praetor minima non curat“-féle elvnl fogva, soha gondolt arra, hogy a magyar nyelvnek minő nagy szerencsétlensége, az úgy nevezett, hang-torlódás, mely szerint szavaink ugyanazon hangokból alakulnak s ugyanazokat veszik fel a képzőknél, a ragoknál sat. s ez által oly monotonná válik, hogy nem lehet eléggé sajnálni. Dehogy gondolt a doktor arra, hogy milyen szép eufonia ez: fejedelemségnek; akarataja; ökör-bőrből, meg ez a daktylus: „emberben legszebb rendes mértékletes élet;“ vagy ezt: „öt görög öröm között döngönyözött öt törököt,“ sat. Én hát öntuda-

tosan cserélem föl, a hol lehet, a hangokat így: bőrből való; légáciokról sat. s ezt tehetem anynyival inkább, mert e ragok megvannak az élő nyelvben; s megvannak a történeti hagyományokban. Ez utolsóra nézve olvassa el bárki lapom 190 34-ik számában az „Egy magyar alumnus levele Angliából“ feliratu cikket, melyet az eredeti orthografia szerint közöltem betűről-betűre s meggyőződhetik, hogy igazságom van.

Kovács Ödön tanit engemet helyesírásra? A ki cikkének feliratában is flandriai nyelven beszél és nem magyarosan. „Kis szóváltás a szerkesztőséggel“, kinek nem jut eszébe itt a „Kurta magyarok története“? Magyar ember ezt így szokta mondani: „(Egy) kis szóváltás a szerkesztőséggel, (az) „egy orthodox“ cikke alkalmából.“ Vagy a magyar nyelv iránt való tisztelet és annak értéke nem tartozik a doktori kválifikációk közé?

— Elég. Rázzuk le magunkról a pórt s lássunk öntudatunkat jutalmazóbb munka után.

Szász Gerő.

TÁRCA.

A katolikusok Német-Alföldön 1874-ben.

Ily felirattal jelent meg közelebbről egy cikk a „Gids“ című holland folyóiratban, melyből kitetszik, hogy a római katolicizmusnak a modern állami és társadalmi eszmék ellen indított harca Német-alföldet sem hagyta érintetlenül, s hogy bár az állam anyagi és szellemi ereje tulnyomólag a protestánsok kezei közt van, az állam és minden független gondolkozású polgár vállvetett közreműködése szükséges e hatalmas ellenfél tervei kivitelének meggátlására s a szabadelvű intézmények által biztosított közjólétnek azok ellen való megvédésére. A cikk névtelenül (X) jelent meg ugyan, de elismerésre méltó higgadtsággal, igazság-szeretettel és jóakarattal van írva, s egy pár ultramontán lap kivételével az egész holland sajtó üdvözölte megjelenését. Valószínű, hogy nevezetes irodalmi s meglehetősen egyház-politikai mozgalom kiindulási pontját fogja képezni ez országban. Ennél fogva, tán nem felesleges munkát teszek, ha megkísértem ama cikk lényegesebb részeit e lapok tisztelt olvasóinak bemutatni.

Bevezető megjegyzései után a névtelen cikk író így folytatja.

„1795-ben a katolikusok a szabadelvű párt szövetségesei voltak.

1830-ban nem kevesen, s főleg a papok szimpatihát mutattak a belga kormány-változás és a szabad szellemű belga konstitució iránt.

Az utóbbi időkben Franciaországban egy Lacordaire, La Mannais, egy de Montalembert fáradhatatlan előharcosai voltak a szabadságnak, s 9-ik Pius halhatatlan dicsősége lesz, hogy Olaszország fölshabadítására a mozgalom tőle indult ki.

Az 1848-ki változások alkalmával a dolgok új rendjét a papság általában öröm-üdvözléssel fogadta; még az ultramontán nevet is elutasították, mint lealázót.

És most, az egyszer magasztalt szabadság elveit a vatikantól kezdve a legutolsó falusi kathedráig mind elítélik és elátkozzák. Az elvek megváltozásában van-e ennek alapja?

Ezt nem állithatja senki; másutt a liberálisták viszársalései miatt a szabadság elvébe foglalt legfontosabb határozatokat félreismertették, de ez országban azokat nem hazudtolták meg soha, s az itt elismert szabadság és egyenlőség áldásainak élvezetétől senki sincs elzárva (még azok sem, a kik nyíltan a szabadelvűség kibékíthetlen elleneinek mutatták magokat.)

Azon az egész világon nyilatkozó szomorú jelenség, hogy a római papság nagy része a létező társadalom ellensége gyanánt lép föl, itt is tapasztalható. Azt lehetne gondolni, hogy a papság és némely alattvalói, így fellépve, a katolikusok tulnyomó többségének véleményét fejezik ki. Sokan vannak azon hitben, hogy e látszat igazság, de ez nagy igazságtalanság.

Nagyon sok katolikus, és bizonyára a legműveltebbek nagy része, bár az egyháztól el nem idegenedve, bánkodik a most folyó viszály felett, s boszszankodik, hogy a papság egy merész és uralom-vágyó része azt fitogtatja, mintha minden katolikus nevében szólna, midőn háborút izen mindannak, a mi szent a gondolkodó ember előtt, midőn Németalföld dicső történetét, mely az ő története is, lábbal tapodja, midőn széles szakadást akar nyitni ugyanazon haza fiai közt.

A jó viszony megzavarását az egyházi hierarkhia behozása okozta. A katolikusoknak teljes joga volt egyházi ügyeik önálló szabályozására, de bizonyos, hogy a pápai breve szavai, melyek közt Németalföldnek még neve is ignorálva volt, lealázók és sértők voltak.

Azt lehet gyanítani, hogy az 1827-iki konkordatum végrehajtására 1830 után csak hamar kiadott rendelet ismét a kancelláriából lett napvilágra hozva. A püspöki hierarkhia-

behozatalával, a helyett, hogy a katolikusok itt is azon függetlenséget nyerték volna a pápai székkal szemben, mint más országokban, Németalföld bizonyos részben még alávetve maradt a "de propaganda fide kongregációnak."

A püspökségek felállítását után csak hamar mutatkozott az ultramontán elem a benső egyházi ügyek szabályozásánál, különösen az egyházközségek és szegény-ápolók be rendezésében. Minden hatalom a papságra lett átruházva, s az egyházközségtől minden befolyás elvéve.

Az országgyűlés mindkét házában akkor még csak néhány oly tag volt, kiket az ultramontan elem tiszta organumai gyanánt lehetett tekinteni. A népiskolai törvény tárgyalásánál a katolikusok akkor még nem vették fel azon hangulatot, mely később a püspökök mandatumának kibocsátása után a nyilvános oktatással szemben oly általános lett.

De a modern állam elvei ellen való harc mind inkább kezdett itt is jelentkezni, midőn a syllabus és a vatikani zsinat nyílt háborút izentek a modern állam alapelveinek.

Ez idő előtt a papság a politikai mozgalmaktól egészen viszsztatartotta magát, vagy inkább támogatta, mint gátolta a szabadelvű pártot.

Az ultramontanok erősen fegyelmezett párttá alakulása a Heemskerck miniszteriuma alatt történt. Ugy látszik, Borret miniszter volt az, a ki észre vette, minő erőt tudnak az ő hitrokonai kifejteni, s a miniszterium mikint használhatja fel őket.

Kezdetben azt vélték a szabadelvűek a kathol. választó kerületekben, hogy személy-kérdés forog fen; az első választásokat közönyösen nézték; néhány újabb választásnál maguk is határozott erőfeszítést mutattak. Azonban, csak hamar kitűnt, hogy mi volt a cél.

Az ultramontanok kitűnőleg fegyelmelve, tapintatosan uraivá tudták tenni magukat a helyzetnek; a párt vezetése egész Németalföldön s különösen a katolikus választó kerületekben, néhány oly ember kezében volt, kik akaratukat szilárd erővel vitték keresztül. A választások felett nem tanácskoztak; feltétlen engedelmesség volt egyedül szükséges.

Mindez az előtt történt, hogy a szabadelvűek kellőleg rendezhették volna magukat; megveretésök teljes volt. A következmények nem maradtak ki. A szabad gondolkodásu katolikusok közül sokat elijesztettek; üzletökben, vagy foglalkozásukban fenyegetve voltak; a gyonó-széket fölhasználták, hogy a nők, anyák és leányok által legalább passiv magatartásra bírják őket.

Mások, kiknek az előtt soha sem volt okuk, nyíltan felszólalni, vagy politikai meggyőződésükkel a napvilágra lépni, most egyszerre a klerikálisak gúnyjának és gyanúsításának lettek kitéve. Mikint a legtöbb esetben történni szokott, nem kevesen voltak, előbb szabadelvű zászló alatt választva, olyanok, a kik félték elveiket nyilvánosan bevallani, nehogy a későbbi választásoknál e miatt elmellőztessenek. Várták, melyik párt lesz erősebb és hallgattak. Néhányan minden pirolás nélkül podgyászosan átszaladtak, mihelyt az ellenpárt kandidálta őket; az ilyenek megtartották, vagy elnyerték helyöket, de elvesztették függetlenségüket.

Csak kevesen tartották fenn a szabadelvűség zászlóját; közülök szinte egy sem birt elég politikai befolyással, hogy a párt vezetője, vagy elismert feje legyen; a legtöbben inkább semmi szerepet sem kívántak játszani, és (ezt nem lehet elhallgatni) használhatlan szövetségesek több rosszat okoztak, mint némely ellenség.

Általánosan nagyra becsült képviselők helyét, kiknek egyedüli bűne az volt, hogy független és becsületes, szabadelvűek voltak, kik ismereteiknél és tapasztalataiknál fogva nem csak a képviselő testület díszjei, hanem választó kerületeik érdekeinek legerélyesebb védői lehettek volna, idegenek foglalták el, kiknek egyedüli ajánlata: a papság parancsa volt megválasztatásukra. Megjegyzést érdemel, hogy az ultramontanok mindanyai védenői a közepszerűnél kevesebb képzettséggel bírnak; közülök többen a hirhedt Langrand Dumonceau-féle társulatok ügynökei voltak. Ugyan ez áll a kerületi és községi választott képviselőkre nézve is; a független férfiak ott is csaknem kivétel nélkül eltávolítottak. A győzelem itt még se volt oly könnyű; imitt-amott még ellenpárti is győzött. Figyelemre méltó, hogy az ellenszenv csaknem minden községben nyilatkozik az egyházi-uralom-vágy ellen. Nem lehet tagadni, hogy most Noordbrabant és Limburg kerületekben az ultramontanok teljesen urai lettek a választásoknak, de a nép nagy része nem tud ezen uralommal kibékülni, s kilátás van a helyzet lehető gyors javítására.

Lakatos Sámuel,

(Folyt. kövekezik.)

Iskolánk védelmére.

(Folytatás.)

Másfelől pedig, adjuk tudtára Sz. urnak, hogy ez elitelt nevelési rendszer legalább is 200 év óta olyan testi és lelki (t. i. értelmi és erkölcsi) növelésben részesítette a maga növendékeit, hogy azok más jellegű iskolák növendékeivel szemben mindenkor és mindenütt versenyképesek voltak, s hazai egyetemes társadalmunk bármely pontján kötelességeiket betölteni tudták, sőt tudják ma is elanynyira, hogy a Meszeshegytől az Ojtozig Erdély egész területén nem ismerünk oly vidéket, melyen ne munkálkodnék még pedig becsülettel ez intézetnek egy, vagy több volt növendéke. Sőt, útasítjuk a Duna és Tisza vidékeire, ott is fog találni ifjakat és férfiakat, talán öregeket is, a kik ezen tisztelt uraságod szemeiből oly igen keserű könyeket facsaró átkos nevelési rendszernek voltak növendékei.

Hogy pedig tanuló-tanítók volnának vagy lettek volna rendszeren ilyen köztanítóknak alkalmazva: az ellenkezik a tényállással, mert e rendszer értelmében eddig is theológiát végzett, tanítói vizsgálatot állott ifjakat kellett alkalmazni, a kik két-három sőt több éven keresztül is szolgáltak, szolgálnak, s kivételes esetekben tanítványaikkal a felsőbb osztályba is felléptek, legközelebbről az 1873/4-ik iskolai évben is csak az elemi tanoda 1-ső osztályában volt alkalmazva iskolánknak egy már korábban érettségi vizsgálatot tett, tanárképezdébe készülő, magántanításban már intézetünk rendtartása szerint gyakorlott kitűnő növendéke, a

többiek egyről egyik theologiai akadémiát végzett, tanítói vizsgálatot tett egyének, s azok között is csak három kezdő osztály-tanító, a többiek két, három, négy, sőt több év óta vannak állomásaikon s még jövőre is ott fognak maradni. A három kezdőnek pedig valamikor csak meg kellett a köztanítói munkát kezdeni.

Ha pedig 1848-on innen olykor-olykor megtörtént, hogy ez állomásokat nem lehetett szabályszerűleg betölteni: fölteszszük t. Sz. urról, hogy századunk folyó negyedében csak hallott valamit a tanítók nem nagy bőségéről.

3) Ugyancsak az 54-ik lapon kezdődő, de az 55-ikre is átmenő jegyzetben ekkint gúnyolódik Sz. ur:

„Az is furcsa, hogy e tanintézet főtanodának nevezetik, midőn az csak nyolc-osztályu középtanoda. A VII. és VIII. osztály bölcsészeti főtanodának mondatik; de hát próbáljon a VI. osztályt végzett tanuló az egyetemre menni, bevétetik-e? Vagy menjen a VIII. osztályt végzett ifju az egyetem harmadik bölcsészeti osztályába, beveszik-e oda? Aztán, hol létezik érettségi vizsgálat bölcsészeti tanulók számára? Csupán az udvarhelyi bölcsészeti főtanodán!”

Megütközik tehát a t. tanár ur még azon is, hogy iskolánkat főtanodának nevezik.

Ez elég baj, hogy még ez is bántja, de csak tűrje el, mert a mint saját maga is valahonnan, valószínűleg iskolánk monographiájából kiirta, intézetünkben csak 1870-ben szűnt meg a jogakadémia, a név tehát a multból jött által, s magában véve, ártatlan valami. Különbben is, miért ne mondhatná intézetünk, hogy ő főiskola, a mi tényleg s jogilag volt, s még lehet, ha a helybeli állami főreáltanoda három-osztályu intézet létére olyannak nevezi magát, a milyen még nem volt, de adja isten, hogy minél hamarább legyen.

Hogy pedig iskolánk két felső osztályát Sz. uron kívül más valaki bölcsészeti főtanodának nevezte volna, erről nincs tudomásunk; tehát, az egész elnevezés igen szegényes ráfogás, de hogy bölcsészeti tanfolyamnak hívják ez már igaz, s ha, mielőtt Censor Catonak feltolakodott, előbb megismerkedett volna az erdélyi reformátusok iskoláinak szervezetével: fogná tudni, hogy ez így van szervezetileg, sőt ha épen kedve szerintibb intézetnél keresné a mintát: megtalálhatná a gyulafehérvári rom. kath. nagy gymnasium mult évi értesítvényében is, levén a 7-ik és 8-ik ott is bölcsészeti tanfolyamnak nevezve, s legyen tudtával, hogy valahány intézetnél a 7-ik 8-ik osztály bölcsészeti tanfolyamnak van szervezetileg nevezve: az érettségi vizsgálat mindenütt kötelező.

4) Hirdeti Sz. tanár ur az 55-ik lap jegyzetében azt is, hogy intézetünk a jelen tanévről nem adott ki programot.

E számításába szerencsésen bele sült, ellene bizonyítván épen értesítőnk.

Lehetetlen azonban, meg nem jegyeznünk, hogy vizsgálati meghívónkból, melyet a t. tanár ur is bizonyosan kapott, legalább mi küldöttünk, egy picinyke jóakarattal átlát-

hatta volna, hogy iskolánk az eddigi rendtartáson egy párányit változtatott, az eddigiéknél bővebb értesítőt szándékozáva kiadni, akár iskolánk köréből bárkitől megtudhatta volna, hogy már június elején meg volt határozva a bővített értesítő kiadása. Hogy pedig ez az évszázad ünnepély alatt kiosztható nem volt, sőt nyomtatása is csak a más két helybeli középtanoda értesítőjének megjelenése után vehette kezdetét: azért történt, mert a Kis-segély-osztó bizottság — melynek végrendeleti intézkedés következtében az udvarhelyszéki tisztikarból többen tagjai — segély-osztó ülést csak is július 25-én tarthatta meg, természetesen különböző okok miatt, e segély-osztási tényt megelőzőleg pedig az Értesítőt sajtó alá adni, nem lehetett.

5) Azt is mondja Szombaty ur füzetkéjé 55-ik lapján, hogy iskolánk tanulói létszáma az idén kevesebb, mint tavál.

Hogy iskolánk tanulói létszáma mikint állott tavál s mikint az idén: azt az adatok döntenek el. Annyi bizonyos, hogy ezekből valami kedve szerinti halálos kórjelt nehéz lesz Szombathy urnak kiokoskodni.

6) Az 55-ik lapon azt írja Szombathy ur, hogy „a város a két ref. lelkészt díjazza tanári működésökért.”

Ez igen nagy tévedés, ha ugyan nem épen szándékos ferdítés, mert iskolánknak a város, mint ilyen, nem ad semmit, sőt még az ország is csak 24 frt. 58 kr. u. n. kamerátikumot.

Valószínűleg a két pap tanári működésének tiszteletdíjját is csak részben fedező reformált egyházközségi alapítványról akart valamit Szombathy ur mondani, s hallotta, hogy harangoznak, de nem tudván hol, nagy örömmel berohant a város házába, mert szerinte — ha jól sejtjük — az állami nevelés-rendszer az egyedül üdvözítő.

Alaposabban nézze meg t. Szomb. ur iskolánk monographiáját; különben ne várjon fide dignitást, mert a t. uraságod kezei közt is forgott monographia 84. és 85-ik lapjain ez a dolog elég világosan le van írva a következő sorokban:

„Midőn iskolánk 1854-ben nem tudná magát pénzhányára miatt minden tekintetben a kormány kivánalmai szerint rendezni: felhívást intézett mind az udvarhelyszéki, mind az erdővidéki és háromszéki ref. buzgó hivekhez, megyékhez és tiszteletes papsághoz segély-adás és gyűjtés végett. A felhívás nem is lett pusztában elhangzott szózat.

Legelsőbben felkarolták e tanintézet ügyét Udvarhely városában minden hitfelekezeti különbség nélkül több buzgó egyének, a céhek, a kereskedő-társulat sat., kik a ref. papokkal és tanárokkal együtt részint adták, részint aláírtak (belszámítva még vidéki adományokat is) mintegy 21,400 m. frtot, vagy is 7,490 o. é. frtot. Ezt az összeget a helybeli ref. megye, mint megye-alapítványt (holott a megye egy krajcárt sem adott, vagy irt alá) magához ragadván, azon kikötéssel adta iskolai rendelkezésünk alá, hogy papjai, ha az iskolában tanítanak, évenként annak kamatjából 200—200 p. frttal (kétszáz-tíz-kétszáz-tíz o. frttal) díjaztassanak.”

A ki tehát rendelkezvén az idéztük forrassal, képes azt állítani, a mit t. Sz. ur: az tulajdonítsa magának, ha kénytelenek vagyunk szemébe mondani, hogy az ur ferdit. (Vége következik.)

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, SZEPTEMBER 10, 1874.

193—37. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmentve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Forgassuk a csépelte szalmát.

Kakasd, szeptember 2, 1874.

III.

Azt hiszem, a tübingai tudós ur is egy kissé máskint fog ezek után theologusaink tanári pályára való készülése felől gondolközni. mert mind igen szépnek tartom én a mi tudósaink magasra látó képzelgéseit, de azért azt tapasztalom, hogy gyermekeink tanulási idejük legnagyobb részét bizony most is olyan (változó) tanítók kezei alatt nyomorogják végig, a kik a filozófia nélküli theológián kívül épen semmit sem tanultak s a mostani körülmények között nem is tanulhattak, hanem ha egészen önerejükön.

Ugyan is, ha jól tudom, theologusaink legnagyobb része midön bevégezi tanfolyamát, egyszersmind tanítói vizsgálatot is áll s az enyedi kollégium idejéig értesítőjéből is úgy látom, hogy theológiát végzett 11, tanítói vizsgálatot állott 11 ifju. S ugyan kérem, micsoda módon szerzé meg az a 11 leendő tanító tanítói képességét, melynek segítségével (?) hét tarodánk növendékeinek nagy részét ők vezérlik a tudományok labirinthusába?

Mint közép-osztályosok, ahhoz képest, talán jó sikerrel uszták végig az egyes tanágakat — legnagyobb részt ugyancsak ily végzett theologusok (= nem tanférjak) botorkázó vezetése mellett és egyik-másik tanágnak, ettől fogva, alig hogy hírét is hallották. Mint bölcsészek hallgattak egy kis nevelés- és oktatástant, (ha jól sejtjük, legkivált a privat-tanítványokra való tekintetből) s ha igen jó igyekezetűek voltak, e tanszakon is odaadással foglalkoztak a klaszszikus nyelvekkel, menyenyiségi és természeti tudományokkal s ennek nyomán talán a legkitünőbb érettségi vizsgálatot állták ki. De talán, magáról is fogja tudni az én tübingai tudósom, hogy a mi gymnázialis tanulmányaink legfőlebb ha a cenzuráig ter-

jednek s a maturitáson tullépve, édes kevés az a komoly és érett tudomány, a mit majdan önállóan is tudnánk felmutatni, öntudatosan is alkalmazni.

Következik aztán a theologia: faggatjuk egymást, hogy mit is teszen voltaképen a dikaiozüné, miben áll a pszükhikosz és szárkikosz ellentéte; keresztül úszszuk az ó- és uj-testamentumot, ekzegezist, hermenoitikát, liturgikát, dogmatikát, egyház-történetet, morált, egyház-jogot, vallás-filozófiát, gyakorlati theológiát, prédikálunk, énekelünk, légációbba járunk, még egy kicsit mulatunk is: s a végén, nem tudom hány theologiai rigorózum után, beállitnak bennünket a közép-tanoda valamelyik osztályába s azt mondják: tanits! Hiszen, hogy ha a hegedülés szép mesterségéhez csak az kell, hogy megpróbálja az ember, miért ne lehetne épen így a tanítással, minden előkészület, minden szakszerű tanulmány nélkül? Hiszen, tudjuk magunkról! Mihelyt megpróbáltuk, milyen pompáson ment! Csupa gyönyörűség volt nézni, milyen perfekt tanítók voltunk mi, végzett theológusok!

És vajjon már most, Kolozsvárra költözve a theologia s a klaszszikus nyelvek, avagy a természeti tudományok leendő tanítói, theologiai leckéik mellett egy-egy szak-előadást is hallgatva az egyetemen: nem lehetne-e kilátás reá, hogy jobb osztály-tanítókat nyerünk jövőre?

Legalább úgy látom a kolozsvári főtanoda értesítőjéből, hogy ott több egyetemi hallgató van, mint szak-tanító alkalmazva; sőt, egy Kolozsvárról erre utazó urtól azt hallottam, hogy kolozsvári főtanodánk több rendes- és segéd-tanára járja rendszeren az egyetemet s vajjon, ha ezeknek volt módjuk és hasznuk az egyetem frekventálásában: a mi theologusaink ne élhetnének ezzel az előnnyel, nem is számítva a kitünő könyvtárakat, és tudományos gyűjteményeket, meg azt a morális hatást, melyet a nagyobb szabásu tudományos működés csak látva, szemlélve is gyakorolhat.

Szép, szép az a bölcs tanács, melyet a mi tübingai tudósunk ad, hogy „ne akarjunk oly sok mindenfelét végeztetni theológusainkkal;“ s azt is hiszem, hogy a tudós ur igen sok tudományt gyűjtött ott Tübingában. Csak az a kis baj van a dologban, hogy miná németül tanulta. Mert hát nekünk magyar tudomány kell. A német tudomány persze számíthat rá, hogy náluk egy ember a theológus s más ember a tanító; de a magyar tudományt ugy kell alkalmazni, hogy itt theológus és tanító egyazon ember s nekünk olyan tudósokra van szükségünk, a kik a mai viszonyokhoz mért bölcsességgel rendelkeznek s nem a tübingai könyvekből puskáznak, hanem a mi életünk számára tudnak dolgozni.

Nem az a kérdés itt, hogy mit „akarjunk,“ hanem, hogy mit „birunk;“ már pedig tanodáink ez idő szerint nem „birnak“ külön, állandó tanférfiakat alkalmazni minden tanszékre s ezért az egyháznak ugy kell theológusait kvalifikálnia, hogy ez idő szerint a tancélokna is szolgálhassanak, erre pedig Enyed, uti figura docet, per absolute nem képes, Kolozsvár pedig képes lenne. Fiat applicatio

Ugyancsak ennek a német tudománynak a szége látszik ki a tübingai tudós ur teli zsákjából ott is, a hol azt mondja, hogy theológusunk, a természeti tudományokra nézve „rendes hallgató is hasztalanul leszen“, hanem „a theológiai profeszszornak kötelessége az, hogy e téren is világot gyujtson.

Ej-ej, tisztelt protestáns tudós ur! Hát csak olyan mester szavára esküvő theológusokat akar ön neveltetni, a kiknek csak a profeszszor ur szemüvegén át szabad a természeti tudományok tételeibe pillantani? Vagy, talán fél tőle, ha a vita-kérdésekkel szentől-szembe találvának kerülni?

Már megenged, de azért a bölcsességért mi nem megyünk Tübingába; valamint azért a protestántizmusért sem, a mely mástól várja a jó szerencsét és „az erdélyi protestántizmustól“ kérdi, ha „akar-e magának tekintélyes és önérzetes papságot teremteni?“

Talán el tetszett véteni a szedőnek s nem Tübingából volt ez a levél keletve, hanem a vatikánból, a fölösleges erények ládája mellől, a honnan jó pénzért mind földi, mind menynyei üdvösséget osztogat a szent atya...

Mi eddig azon hiedelemben ringatók magunkat, hogy tekintélyt és önérzetet csak is maga

szerezhet magának az ember és in specie leendő papjaink előtt oly szellemi látkört kell theológiai intézetünknek megnyitnia, oly emelkedett szellem-világ kebelén kell őket felnövelnünk, hogy a szellemi műveltség és orköcsi tartalmasság biztos zálogai legyenek a majdani értékes, nemes, ernyedetlen munkálkodásnak, megalapítói a tekintélynek és önérzetnek. Mi azt hívők, hogy az igazi apostoli munka — s egyéb-e a protestáns lelkész feladata? — nem a kész és mások által megmivelt mező zsirjának élvezése, hanem a kopár téreknek izzadságos munkával való feltörése, megmivélése, termővé tétele, felfogván ügyét az isten országának, növelvén magának népet, hiveket, kik a nemes példaadó buzdító szavára tudnak és akarnak áldozni, meghajolva a vezető tekintélye előtt, kiben a teremtés e műveinek láttára a legfőbb jutalom: az önérzet kél és szolgál újabb buzdításul, hogy „Excelsior!“

És ime, midőn egy némelyek az emelkedett szellem-világ terét a mi theológiai intézetünk számára meg kívánják nyitni; midőn theológusainkat a szellemi látkör magasabb fokára kívánják emelni: ime, előáll ez a tübingai tudós ur és letorkólva a tekintély és önérzet ez egyetlen biztos emeltyűjét: ingyen, kegyelem képében akarja ezeket az arkanumokat theológusainkba tölcseztetni, mintha a tübingai könyvkereskedések polcairól leemelve egy pár kötet könyvet és zsebre dugva, vagy akár bemagolva a papi tekintély és önérzet meg lenne szerezhető!

Pedig, biz' az édes tudós ur nem így megy! Sok munka és fáradság, lemondás és áldozat, segély, biztatás, nemes lelki közösség, buzgalom és buzdítás, erély, önállás és kitartás kell ahhoz, míg egy-egy községgel iskolát, templomot, pap-lakot építettünk, takarékmagtárt alapítottunk, az egyházi szolgálmányokra és rovatatokra szoktatjuk s évek hosszu során át virágzóvá teszszük az egyházat, tekintélyessé állásunkat s önérzetessé lelkünket.

A tübingiai német tudomány is jó, de nekünk ilyen gyakorlati, magyar bölcsességből is kell.

Ezt, ezt szerezzék meg theológusaink s ezt a pezsgő szellemi étellel inkább bővölködő Kolozsvártt bizonynyal előbb magukévá tehetik, mint Enyed füvel benőtt s talán be is gypesedett utcáin, a hol, fájdalom! ma már nem a morális öszszeműködés emelő példáit szemlélhetik.

Jövőre folytassuk.

Rusztikus.

Néhány szó n.-enyedi tanár, t. Keresztes J. urnak.

Miután én az „Egyh. Reform-“ban, s később e lap idei 23 és 24 számaiban közzé tett új biblia-fordítás előrajzára és a mutatvány-fordításra és ennek nagy részét szintén fordított magyarázatára egy néhány észrevételt közzéadtattam, Keresztes József szükségesnek vélte a magáról a mutatványról kimondott „indokolatlan“ ítéletemre megjegyzést tenni, s bebizonyítani, hogy engemet inkább a vitatkozási viselkedés vezetett, mint a K. ur szerint kimondott bizonyítékok komoly latolgatása. Hogy a bebizonyítás menyire sikerült, ítélje meg a tisztelt olvasó; én csak a következőket akarom most elmondani, a t. szerkesztő engedelmével, Keresztes urnak; s részben a t. olvasónak is.

1) Észrevételeim sújtója az előrajz egyes pontjaira nehezedett, és így tulajdonképp csak Kovács Ödön nézete volt megtámadva, mint a ki maga egyedül írta alá az előrajzot; most azonban, akkor felhozott ellenvételeim Keresztes urat is illetik, miután ő is résztvevője azon tervnek, a mely az új biblia-fordítást illetőleg közöltetett; és így Keresztes ur is válaszolhatott volna az előrajzra tett észrevételekre, miután ezek őt is illetik, legalább e lapok 31-ik számában tett megjegyzése legelső sorai értelmében. (Dr. K. Ö. és én közöltünk mutatványt, a tervet illetőleg.) Magán a műfordítási mutatványon pedig egyebek mellett azért siklottam oly könnyen át, mert annak alapja a német „Protestánten-Bibel,“ az pedig szülőföldén éppen nem klaszszikus mű. Különböznék én mindent K. Ö.-től kérnék számon, mivel az ön fordításait tulajdonképp ő adta ki, miután azokat revideálta és approbálta, mint egy római pápa, vagy valami szent zsinat.

2) A görög- és bibliai görögnyelv szellemére vonatkozólag, megvallom, azt kell hinnem, hogy Keresztes ur nem akarja érteni szavaimat, mert hiszen jól tudja bizonyosan, mi egy nyelv szelleme, mi egy irodalmi emlék, s ép egy nagyobb, de korlátozott körű irodalom geniusza, szelleme, zamatja; pl. a héber zsoltárok szelleme, a héber költészet szelleme s utóvégre is, a felséges gondolatok kifejezője a szó, beszéd, nyelv, s miért ne mondhatnám a (bibliai, evangéliomi) görögnyelv szelleme, a mely bizonyos dolgokról ilyen, meg amolyan szellemben közöl velünk valamit. Azt csak nem gondolta K. ur, hogy általában a görögnyelv szellemét értem, úgy pl. mint ha azt mondanám: a francianyelv szelleme; mert akkor inkább ezt mondtam volna: a görögnyelv természete, a mi ellen aztán ilyen alkalmazásban méltán lett volna. K. urnak kifogása. Foszsza meg csak valaki pl. a héber zsoltárokat az azokat átlengő, igazán ép a nyelv által is kifejezett szellemtől, s mi lesz belőlük? Üres plaidirozás egy, vagy más pusztán szó, vagy szóhalmozás mellett.

Alakhú fordítást adni, igen nehéz; tudom, mert nem egyszer próbáltam. A fordítás nehéz munka; mert hiszen,

minden nyelvnek megvannak a maga sajátosságai úgy lexikális, mint grammatikális, sőt egyéb tekintetben is el-
anyanyira, hogy teljesen hű fordítást (értem, szó szerintit és mégis érthetőt) még az egy családhoz tartozó és közel rokonságban álló nyelveknél is majdnem lehetetlen. De hiszen, a fordítás céljának elérésére — azt hiszem, önnel tartok — nem is szükség az olyan szoros ragaszkodás, lévén a fődolog az, hogy a fordításban úgy a gondolatokat, mint a dolgokat illetőleg ép az legyen, mint a mi az eredetiben van. Az alakhúság csak anyanyira megtartandó, a menyire a fordítás nyelve engedi, miután mondattani tekintetben, igen természetes, hogy azon nyelv az irányadó, a melyre fordítunk. Ezen nyelv sajátosságai, szokásos kifejezései előtt meg kell hajolnunk, úgy hogy a fordító e két korlát közt jár: az eredeti nyelv és azon nyelv, a melyre fordít. Az illető nyelvnek teljes értése mellett, még az illető tárgy, az illető szellem teljes értése is szükséges, mert csak ekkor tudjuk az illető gondolatokat, dolgokat a bennük rejlő szellemmel együtt egy más nyelven is úgy feltüntetni, mint a hogy az az eredeti íróban élt és közvetlen olvasói előtt megjelent; ha az illető író belvilágát, világnézetét, gondolkodás-módját nemcsak ismerjük, de azokba az olvasás és itt éppen fordítás alkalmával egy időre bele is tudjuk képzelni, élni magunkat: akkor meg van egyebek mellett a kellő szellem, és akkor mind a fordításnál, mind pedig különösen a magyarázatnál sok minden egészen más színben tűnik fel, mint máskülönböznék feltűnnek. Ámde, ez nem oly könnyű dolog, s így nem minden ember bír igazi fordítási képességgel, legyen az bármily kitűnő nyelvtudós. Értheti valaki azt, a mit olvas, de nem lévén képes, azt teljesen magáévé tenni, nem is tudja azt soha hiven reflektálni; mert hiszen, a fordítás korántsem valami gépies munka, mint némelyek hiszik. Azonban, író és fordító közti benső, szellemi közösség, egység mellett is érzékkel kell bírni a nyelv geniusza (a mit én szellemnek nevezék) iránt, sőt azt a lehető legnagyobb mértékben érteni, ismerni kell, ép úgy, mint a ki istenben hiszen, kell hogy tudja, hogy ki és milyen az az ő istene, különben az isten szó előtte csak betű-halmaz, melyet phonetice ki tud ejteni, de itt aztán vége is mindennek. Nem elég a fordításnál az, hogy az ember minden úgy nevezett idegen szótól, idegen szó-füzéstől óvakodik, teljes purizmusra törekszik, hanem a mint egy kitűnő exegezes profeszszor mondja: „Man muss in den Geist der Sprache eingedrungen, nicht nur ein Sprachkundiger, sondern Sprachkenner sein.“ Helyt illőnek látom itt a híres V i n e t Sándor e szavait is főlemlíteni: „Pour ne pas errer sur le sens que nous appelons extérieur, il faut avoir une idée précise de la langue des auteurs, je veux dire, de la valeur des signes et des formes de cette langue, comparés aux formes et aux signes correspondants de notre propre langue. En d'autres termes, il faut savoir à quel taux, il faut prendre les mots principaux, qui reviennent le plus souvent et entrent dans les passages les plus importants.“ (Homilétique, page 121). A görögnyelv szelleme alatt tá-

volról sem azt akartam érteni, a mit közönségesen „graeicismus“-sal szoktak jelölni.

Minden irat fordításának hűnek kell lenni úgy, hogy ne adjon sem többet, sem kevesebbet, sem valami egyebet, mint az eredeti szöveg; s világosnak, érthetőnek, azaz, hogy sem a szavak rendezése, sem a szavak jelentése, sem a nyelv szokása, természete és használata ellen hiba ne történjék. Igen helyesen mondták, „dass die Übersetzung nicht ein Daguerreotype des Urtextes sein darf, sondern sie muss ein sprechend gleiches Portrait desselben sein.“ A fordító tartsa szemé előtt azt, a mit Erasmus mondott a körülírást (paraphrasis) illetőleg: azt, a mi az eredetiben ki van fejezve, úgy mondani más-kép, hogy tulajdonkép még se mondjunk egyebet, (sic aliter dicere, ut non dicas alia.) „Nem körülírni, nem értelmezni, hanem az eredetit a másik nyelven úgy visszaadni, hogy ez azt teljesen viszszatükrözze: ez az, „a mit a fordító tenni tartozik“ — mondja prof. Doedes; vagy hogy ismét Vinet szavait idézzem: „Ce n'est pas au traducteur à expliquer ou à commenter. Il doit rendre les expressions de l'original, et en conserver, sans s'embarrasser des conséquences, les duretés, les obscurités, le caractère paradoxal; il ne doit pas reculer devant des métaphores qui sembleront étranges parce qu'elles sont étranges.“ (a. i. h. 121 l.) Az itteni hosszúság szöszapartásért bocsásson meg nekem K. ur; ezek az én nézeteim a fordításról, s jelesen a biblia-fordításáról; e sorok már régóta papíron heverték, s most helyt illőnek láttam, ide beiktatni és így közzé tenni; azt hiszem, minden szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy a legnagyobb részt a K. ur nézeteit is tolmácsoltam e sorokban, a melyeket nagy részt magam is kitűnő férfiak nézetei után állíték össze.

Egy orthodox.

(Vége következik.)

Dr. Kovács Ödön urnak.

A tisztelt doktor ur szükségesnek látta, hogy a tervbe vett magyar új biblia-fordításról írott néhány szó ügyében az „egy orthodox“ cikkére vonatkozólag e lapok 34-dik száma utján közre adott nyilatkozatában azon igénytelen referenssel is foglalkozzék, a ki a közelebb tartott egyh. ker. közgyűlésen az ő dikcióit az utókor számára megörökítette.

Hogy mit tartozik a biblia-fordítás ügyéhez az a referens, vagy annak ezen ügytől merőben különböző tárgyra vonatkozó referádája; hogy mennyiben szolgál az „egy orthodox“ elleni polémiaiban dr. Kovács urnak érveléséhez alkalmas fegyverül az, ha ő egy egészen más tárgyra vonatkozó közlemény megírásával Szabó Endrét gyanúsítja s őt „sok fogyatkozással bírónak, értelmetlen embernek sat.“ vádolja; hogy, mondom, mindezt a biblia-fordítás ügyében miért kelle elmondani: én gyenge elmémrel még nem is sejtem. Igaz, én nem vagyok öt éves doktor s ezen okból nem is vagyok képes oly méjjen behatolni az okok tömkelegébe, hogy megértsem, miért volt szüksége a doktor urnak, az irodalmi illem ellenére, olyan egyéne-

ket is megnevezni, megleckéztetni, a kik — tudtommal — soha, semmiféle szóváltásban nem állottak a tisztelt doktor urral. Nő, de ezt ő tudja; meglehet, hogy az öt éves doktoroknak a közönséges halandó ember felfogásától nagyon különböző felfogásuk van az illemlről, a szerénységről, a tárgyilagosságról sat., melyek tekintetében mi — a kik nem vagyunk doktorok — csak azon színvonalon ítélünk, melyen az egyszerű polgári erények állanak.

Hanem, ha képtelen vagyok, megfejteti azt, hogy mi szüksége volt a doktor urnak én reám a biblia-fordítás ügyében: azzal tisztába vagyok, hogy válaszolnom kell a t. doktor urnak; mert hát, újból is vastag tudatlansággal s a mi ennél sokkal rosszabb, rágalmozással vádol. Engedje meg, a t. doktor ur, hogy most már másod ízben védjem magamat e vádak ellen, mert én nagy respektussal viseltetem magam ugyan a doktorok iránt, hanem azért egyáltalán nincs szándékom, a t. doktor ur gyanúsításait szó nélkül zsebre rakni. Ezt az emberi gyengeséget sziveskedjék nekem megbocsátani.

Hogy a t. doktor ur mi jogon kútatja a kérdéses referáda alatt a Szabó Endre nevét: az iránt már megkérdezte a szerkesztő, tessék rá felelni. Én egyszerűen a referádát illető nyilatkozatára szorítkozom, mert hát akár ki-nek tulajdonítsa is doktor ur a referáda írását, tény az, hogy annak tartalmáért én vagyok felelős.

Meg is felelek; hanem, előbb engedje meg, hogy arra a főljajdulásra mondjak valamit, a melyet doktor ur hangoztatott a miatt, hogy e lapok t. szerkesztője a beküldött nyilatkozatát megcsillagozás végett átadta, nem mint doktor ur mondja: Szabó Endrének, hanem a referensnek. Én, a ki nem vagyok doktor, tehát nem is értek a magasabbban szárnyaló morálhoz, úgy fogtam föl eddig a dolgot, hogy a szerkesztő nem csak azért volt jogositva, nekem a viszon-válaszra tért engedni, hogy magamat a ferdités, rágalmozás, sőt hazudás vádja ellen védelmezzem, hanem azért is, hogy vele szemben is számoljak arról, a mit irtam. Most már megtanultam a doktor urtól, hogy neki jogában áll, engem meghazudtolni, de nekem, nincs jogom, magamat védeni.

Ezt a tanúságot elteszem jövőre, most még nem élek vele s ha bár rettenetes haragját újból árva fejemre vonom, mégis megkísértem, magamat az újból fölemlített vádak ellen védeni.

Doktor ur isnételve tagadja s illetőleg kétségbe vonja azt, hogy az ő beszédeire vonatkozó referáda a valóságot tartalmazza. A többek közt, a doktor ur leginkább azon paszszus ellen nyilatkozott, melyben írva volt, hogy ő a n.-enyedi gymn. tanárookra vonatkozólag állítá, hogy sehol nem adnak a gymn. tanárok oly kevés órát, mint N.-Enyeden. Ezt a paszszust határozottan koholmányának állítá a doktor ur, mondván, hogy ő ily tartalma nyilatkozatot soha nem tőn. Ugy látszik, hogy most is ennek a nyilatkozatnak a közzététele nem engedi nyugodni a doktor urat. Pedig hát, akármenynyire megbánta, hogy mondta, bizony mondta ő azt s a kimondott szót nem lehet ki nem

mondottá tenni, még ha öt éves doktor is az ember. Már a neheztelt válaszban kijelentém, hogy tanukkal is igazolhatom azt, hogy a referáda ezen pontja a doktor ur által csakugyan mondatott. Most tehát nincs más hátra, mint beváltanom szavamat a tanuk megnevezésével s bátorokodom is Paal F., Indali P. és Benedek S. tanár urakra hivatkozni, kik a közgyűlésben hozzám legközelebb ültek s kik közül a két utolsó nyomban figyelmeztetett, hogy azt a nevezetes nyilatkozatot valahogy ki ne feledjem a referádából. A megnevezetteken kívül, a doktor ur kérdéses szavaira más közgyűlési tagok is élénken emlékeznek, ha tetszik, akár írásbeli bizonyítványt állíttathatok ki. Bizony, uram, nagy felfuvalkodottság kell ahhoz, hogy valaki eltagadja azt, a mit anynyi ember füle hallatára mondott és nagy elbizakodottság, hogy ezt a tagadást ismétlje és pedig oly alakban — telve személyeskedéssel — mint a hogy a t. doktor ur tevé, a ki — úgy látszik — az igazságérzet tekintetében valószínűleg több fogyatkozással bír, mint az, a kit cikkében sok fogyatkozással vádol.

Azzal is igyekszik a doktor ur a tévedhetés lehetőségét reám bizonyítani, mert — úgy mond — én nem ér-

tek a gyorsíráshoz. Hát ezt honnan tudja? Hiszen, én soha életemben nem beszéltem önnel, annál kevésbé tettem az ön jelen létében vizsgát a gyorsírázatból. Hát, az ilyen ráfogást tisztességes argumentumnak tartja-e a doktor ur? Persze, én most hevenyében nem bizonyíthatom be, hogy mekkora gyorsasággal írok, hanem — ha isten megtart — a közelebbi közgyűlésen szívesen vállalkozom, leírni a doktor urnak bármelyik beszédét s ha nem szolgálnd referádám mindenik mondatának hű tükréül, akkor tessék engem számúzni látkörébül. Fogadást is ajánlanék; de most jut eszembe, hogy hiszen a teológiának N.-Egyedről Kolozsvárra hitem szerint nem sokára bekövetkező áthelyezése után, a t. doktor urhoz, mint állandó kolozsvári lakoshoz leendő szerencsénk, akkor majd lekapom valamelyik előadását, s meggyőzhetem arról, hogy lehet valakinek igen sok fogyatkozása, de e melletti lehet gyors keze és jó halló szerve.

Addig is, míg ez az áthelyezés bekövetkeznék, éltesse az isten a t. doktor urat, szívből kívánja

az a bizonyos referens.

TÁRCA.

A katolikusok Német-Alföldön 1874-ben.

(Folytatás.)

A visszaélések legfőbb kuforrása a gyónó-szék és a papok befolyása a nőkre. Céljaik elérésére az egyházban mindenütt nőegyletek vannak felállítva, hová a férfiaknak bemenni, nem szabad. A szószékekről mindenütt kitérnek az utálatos liberálizmus ellen, a leggyűlöletesebb sértegetéseket és vádaskodásokat terjesztve mindenütt a felől. Az egyszerű falusi ember meg van győződve a felől, hogy a németalföldi liberálisok legalább is a kommunistákkal egy sorba állítandók, hogy az egyházi államnak az olasz királyságba való bekebelezése s a németországi egyházi üldözés az ő művök. Bármily megfoghatatlan legyen is ez, a jó embereknek ezen nem szabad kételkedniök.

Csak a déli kerületek viszonyaival ismerősek tudják, hogy minő vadászatot tartottak ott a független napi lapokra. Oly helyiségek látogatása, hol a lapok olvashatók voltak, meg volt tiltva, s a postán kifürkészték, hogy kik járatták ama lapokat. Független nyilatkozat, mely a papok szavában kétkedni merne, sehol sem hallható. Mint ijesztő példát hirdették többször a szószékről, hogy két magas állású pap, a napi kordécsok magaslatára akarván emelkedni, megrendelték az Indépendance és N. Rott. Cour. című lapokat; kevés idő múlva nagy rémületükre azt vették észre a párt ezen oszlop férfiai, hogy önkénytelenül osztani kezdték ama lapokban prédikált veszélyes, modern elveket. Szükségtelen mondani, hogy az előfizetés azonnal fölmondatott.

Eljött az ideje, hogy a katolikusok jogi állapota az országban földerítették, hogy láthassa mindenki: van-e jo-

gos sérelmök? Az államnak ostromolni kell az egyház mérényleteit, de másfelől teljes szabadságot kell engednie, míg eljárásában fennálló törvényeket meg nem sérti. Szabadságot kell adni az egyháznak, hogy ne vádolhassa a szabadelvűeket azzal, hogy elleneiktől elveszik a szabadságot, melyet magoknak mindenütt követelnek. Még a társadalom legmégesebb ellenségeinek is szabadságot kell biztosítani. De ezen szabály alkalmazása nem hozza magával az ultramontánok törvény fölé helyezését. Ellenkezőleg, egy párt sem állhat a törvény felett, akár tetszik neki a törvény, akár nem.

Ezen elv alkalmazása sok tekintetben hiányos a katolikusokkal szemben. A tanító képzettségét és jellemét biztosító törvény a kathol. tanítókra nincs eléggé kiterjesztve, gyakran képzetlen és jogositlan egyének alkalmaztatnak; a kath. felekezeti iskolákra az állam nem gyakorol kellő felügyeletet. A hadkötelezettség alól tényleges szolgálatban nem levő papok is föl vannak mentve. Papi személyek és püspöki telkek adó-mentesek.

A búcsu-járások és zarándoklások itt is, mint egyebütt, nagyon élénkek; s a kormány bölcsen teszi, hogy a fennálló törvények védelmezésével megelégedve, nem akar szabályokat hozni azok megszorítására. E mozgalmak indítóit, kik nyugodtan otthon ülnek ez alatt, veszélyes szerepet játszanak itt. Nem ritkán csupán nyer-vágyból készítenek elő ily meneteket különböző vasuti és gőzhajozási társulatok.

Az egyházközségek előljáróságában, a különböző püspökségekben a pap és püspök mindenható; bármily lealázó, a világiak semmi befolyással nincsenek az egyház kormányára, mert mind a püspök által vannak kinevezve. Ennek következménye aztán az is, hogy a legtöbb községben rossz neven veszik, ha valaki a számadásokat meg akarja vizsgál-

ni. Egyes helységekben az ellenőrzés ily nagy mérvű hiánya arra is vezetett, hogy a jövedelmeknek pápai kölcsönökbe, Langrand Dumonceau társulatok, sőt amerikai vasuti vállalatokba való fektetése az egyházközségeknek nem kevés kárt okozott.

A kanon jog szerint, valamely községi pap csak néhány esetben tehető ki hivatalából, s így sok országban az alsóbb rom. kath. papság szabad és független. Itt kezdettől fogva, ellenkezésben a kanon joggal, a püspökök csak további intézkedésig nevezték ki a papokat, úgy hogy már most nagyon kevesen vannak élethosszig alkalmazva. Ez hátrányos a papság függetlenségére; a régi papok, kik határozottan azon ujtások ellen nyilatkoztak, melyek a püspöki hierarchiával hozattak be, lassankint elenyésztek; befolyásuk jelentéktelen. De ez az ő dolguk. Az állam nem bocsátkozhatik ezen ügyek elintézésébe, minden egyletnek joga van, ezt saját belátása szerint tenni. Németország és Schweitz példái mutatják, hogy az államnak az egyház dolgaiba avatkozása minő következményeket von maga után. De maga az egyház kebelében sincs teljes egység, melyet bár nehezen lehet megmagyarázni, de némelykor egyes jelenségekben még is nyilatkozik. Sok tény, melynek okát az ember nem tudja, megfejthetetlen marad, ha ily viszály lételet föl nem teszi. Ki adhatja például okát, hogy a hierárchia behozatalakor, vagy azután nem neveztek ki püspöknek egy férfit, kit tudománya, ékesszólása, műveltségénél fogva arra mindenki legérdemesebbnek tartott. Nem kevésbé különös, hogy egyik püspökségben a syllabus és más új dogmák soha sem lettek kihirdetve, s hogy a legbefolyásosabb német-alföldi püspök betegségtől való félelem miatt Rómából hazatért s így nem volt alkalma a pápa csalhatatlansága felett szavazni a vatikáni zsinaton. Mondják, hogy a híres Antonelli bibornok is — hasonlóképp esetleges roszul lét miatt — gátolva volt e szavazáson részt venni. Minden figyelmes olvasó tudja az utóbbi politika történetéből, hogy a politikai irányra nézve feltűnő különbség van az alsóház azon tagjai közt, kik Zwijssen hertogensboschi püspök nézeteit vallják és azok közt, kik Heydenrijkhöz csatlakoztak, ki előbb a Loyola-rend működő tagja volt, de képviselővé választása előtt nem sokkal letette a rend öltözetét.

Az utrechti exérsek, most hertogensboschi püspök Zwijssen J. figyelemre méltó alak; magas termete, átható, szürke szemei, jól alkotott orra, élesen jelzett szája körül a szelendus és uralkodó vonások mutatják már, hogy nem közönséges ember. És valóban a régi harcias egyházfők vértje és sisakja nem állott volna roszul neki, s annak idejében hátran forgatta volna a harci kardot. Alsóbb osztályból származva, előmenetelének kezdetét II. Vilmosnak köszönheti. Midőn ez 1831 után a noordbrabanti hadtest parancsnoka volt, több alkalommal érintkezésbe jött a pappal. Az ő közvetítése által lett Zwijssen ur az akkori püspök (in partibus infidelium) generalis vicariussává kinevezve.

Lakatos Sámuel,

(Folyt. kövekezik.)

VIDÉKI ÉLET.

A küllői egyemege anyagi és szellemi állapotjáról való kimutatás 1873-ról.

1) Lélekszám;

a) férfi 8067,) = 16,594.

b) nő 8594,) = 16,594.

2) Született

a) férfi 259,) = 500.

b) nő 241,) = 500.

3) Eskettetett 168 pár.

4) Temettetett 750; ebből levonva a születetek számát apadás üti ki magát 250, mely apadást a kholera és toroklob idézett elő.

Van egyházmegyénkben tanköteles 6—12-ig = 1714, 12—15-ig = 733, ezekből iskolába jár 6—12-ig = 1134, 12—15-ig = 209. Nem jár iskolába 6—12-ig 580, 12—15-ig 524. Összesen 1104.

Más hitűektől jár 69.

Más hitűeknél tőlünk 42.

Felsőbb iskolába jár 17.

Háznál tanul 11.

5) Konfirmáltatott.

a) fiu 118,) = 256, ezek közül olvasni és írni tudott 72.

b) leány 138,) = 256, dott 72.

6) Himlő oltatott be:

a) fiuba 133-ba, leányba 113-ba. Összesen. 246-ba, ez a szám azonban nem az egész, miután több helységben az orvos nem tudatta az illető lelkeszszel az oltás idejét.

7) Vallás változtatás: kath.-ból ref. vált 12. Reformátusból kathol. 1, unitárius 3.

I. Tőke-pénz az összes egyházakban van:

a) alap-tőke 25,585 frt. 73 kr.

b) iskola-tőke 8,095 frt. 76 kr.

c) kegy-hagyományi-tőke 5,464 frt. 59 kr.

II. Az egyházközségek számadásai szerint összesen

a) bevétel 14,858 frt. 84 kr.

b) kiadás 11,831 frt. 63 kr.

c) maradvány 2,924 frt. 96 kr.

III. Szorgalmi jövedelem:

a) pénzben 74 frt. 80 kr.

b) buza kalangya 6,

c) buza véka 175,

d) szemes-törökbuza v. 175,

e) zab véka 127,

f) bor veder 303,

g) csős-törökbuza v. 1681.

IV. Magtár gabona:

a) 3,365 véka, 2 kupa.

b) Bortár 1843 veder.

V. Fekvőségek

a) Közvetlen az egyházak bir-

tokában van 457 hold, 410 □ öl.

b) Papi birtok (kanonika porcio) 490 hold, 808 □ öl.

c) Tanítói	230 hold, 1200 □ öl.
d) Erdő	188 hold, 208 □ öl.
Összesen	1466 hold, 1006 □ öl.

VI. Van egyházmegyénkben első-osztályu egyház 6, ezekben az összes papi jövedelem 3934 frt. 65 kr.

„ „ tanítói 2738 frt. 49 kr.
2-dik osztályu egyház van 16, ezekben az összes papi jövedelem 6720 frt. 45 kr. tanítói 10 állomás, ezeknek „ 1990 frt. 12 kr.

3-ik osztályu papi állomás van 14, ezekben a papi összes jövedelem 2827 frt. 75 kr. a tanítói „ 1414 frt. 13 kr.

Van 7 lévitaság, ezeknek összes jövedelmek 954 frt.

62 krajcár.

VII. Őszszes föld-adó az egyházmegyében.

a) Föld-adó 1144 frt. 81 kr.

b) Egyenértéki 419 ft. 15. kr. Ezeket még nem lehetett kitisztázni, nem küldvén ki az adó-hivatal a fizetési ivatek az egyházakhoz.

VIII. Tűzkár ellen biztosítva van 25 ekklezsia, ezek közül a Viktoriánál van biztosítva 6 egyház 7960 frtig, a magyar kölcsönös biztosító intézetnél 14 egyház 10,415 forintig. A küküllő-vármegyei intézetnél 5 egyház 2,700 forintig.

IX. Kepe-hátralék van.

Pocsfalván,	Küküllőváron,
Sz.-Almásán,	Bogáton,
Gógányban,	Haranglábban,
Erzsébetvárosában,	B.-Szt.-Miklósban,
G.-Varalyán,	Medvésen,
Dányánban,	Szt.-Benedeken,
N.-Kenden,	Herepén,
Egrestőn,	Besenyőben,
Mikfalván,	O.-Déllőn,
D.-Szt.-Mártonban,	M.-Déllőn,
Ádámoson,	Ugrán,
Sővényfalván,	Csapon,

X. Ajándékozás történt:

1) Csávásán Bátori Katalin egy lilaszin bársony arany rojtos szőszék takarót, Pálosi Ferecné, Vas Mária egy kék selyem fejeér csipkével ékített ur asztal takarót.

2) Bonyhán, néhai isk. tanító Szakács Sándor özvegye Getse Anna ajándékozott az iskolának 11 frintot oly feltétellel, hogy a kamat is tökésséte, míg 500 frtra kinövi magát s ekkor a szegényebb jó tanuló gyermekeknek a kamatja osztassék ki évenkint jutalomul.

3) Radnóton. Márk Fülepné, László Juliánna urasztali takarót. Boros Borbára szék takarót.

4) Súlyén, Ambrus Anna egy urasztali takarót. N.-onyedi tanár t. Herepei Károly ur nője Biró Anna aszszony egy kamuka abraszt, egy zöld selyem kendőt ezüst rojttal s egy virágokkal kivarrott len keszkenőt.

5) V.-Gálfalván, Varga Imréné egy gyapju szövetű urasztali teritőt.

XI. Építkezések történtek.

1) M.-Bodonban a papi ház kijavított, egy szobával kitöltötött, nyári konyha épült.

2) Radnóton, a templom és harangláb újból fedettek, a papi ház fedele kijavított.

3) Kutyfalván, új iskolaház épült.

4) Ugrán, az új iskolaház bevégeztetett, és fel is szereltetett.

5) Királyfalva gyűjti az anyagot a papi ház kinyújtásához.

6) B.-Szt.-Miklósban az iskolaház bevégeztetett, és főlsereltetett.

7) Boldogfalva, a templomát kijavította.

8) D.-Szt.-Márton új csúrt és istálót épített.

9) V.-Gálfalva a papi házat egy szobával és téli konyhával, és kamarával kinyújtotta s jó kőpincével ellátta.

10) Harangláb a tanítói lakot és iskolai házat főlépítette.

11) Bonyha templomát befedette és kijavította.

12) Teremi papi lakot új kerítésbe vette.

13) Dányán a templomára új szarvazatot tétetett.

14) Nagy-Kend új kő iskolaházat épített cserépfedéllel.

15) Kis-Kund egy új kő istálóhoz és csűrhez beszerzett 31,000 téglát, 6 öl követ és 6 szál cseréfat.

16) K.-Szt.-Márton templomát kijavította és újból fedette.

17) Héderfája iskola házat kinyújtotta, temploma bevégezéséhez az előkészületeket megtette.

Iskolánk védelmére.

(Folytatása és vége.)

7) Az 56-ik lapon városunk elemi tanodáinak szajkózását emlegetvén, ugyan ezzel vádolja még a gymnáziumokat is, mondván:

„Nagy hiba, hogy elemi-tanodáinkban a szajkózás oly nagyban üzetik; de nem csoda, mikor az Udvarhelyt divatos szokás még a gymnáziumokban is! Ez tetszik a közönségnek, és ez kényelmes a tanároknak. A tanárnak ekkor nem is kell többet tudnia, mint a tankönyvet anynyira betanulni, hogy a megakadót tovább segíthesse. A gymnáziumokban cédulát huz a tanuló és a ráirt kérdésekre felel: ha azokat tudja, kitűnő lesz; ha nem tudja, megbukik. A tanár egy árva kérdést sem kockáztat a thézisen túl, hogy meggyőződjék legalább arról, vajjon a folyékony elmondottat csakugyan érti-e a tanuló?! Arról szó sincs, hogy az egész tankör tudását is némileg tanusítsa. Ezeket, kötelességünknek tartottuk, itt elmondani, hogy a közönség végre átlássa, miszerint a jó iskolának egyik isme-jele a gondolkozó értelmesség, nem pedig a szajkózó folyékony felelés.“

A menyinyiben ez általánosságban tartott vád iskolánkra is célozhat, kijelentjük, hogy a magoltatás kérdegető, szemléltető oktatási rendszerünk mellett csaknem lehetetlen, s e baj, ha tán valaha létezett is nálunk, valószínű, hogy még Szombathi ur tanári pályára lépte, sőt születése előtt kipusztult volt iskolánkból.

A menyinyiben pedig a thesis-huzást a magoltató

rendszer kinövésének állítja, anynyiban, mint tanár, saját magáról állítja ki a szegénységi bizonyítványt, mert a thesis-huzás a mi tapasztalatunk szerint mind a tanuló részéről a tárgy önálló felfogásának, mind a tanár részéről a bevégezett tanítás alaposságának, vagy alaptalanságának, mind pedig a tanár részéről a tanulóval szemközt különben tán érvényesíthető kedvezés, vagy nem kedvezés kirekesztésének eddig megbízhatónak bizonyult próbaeszköze. Hanem hát legyen Szombathy urnak az ő akaratja szerint. Megjegyzendő, hogy a thézis-huzás nálunk csak a 7-ik és 8-ik osztályok közvizsgálatainál szokás.

Hogy a tanár tankönyvénel mennyivel tud többet, s mennyivel nem: ez bármennyire fátyolozottan van is oda állítva, nem egyéb nemtelen gyanúsításnál, s mint ilyen, nem lévén tisztességes fegyver, maradjon továbbra is a Szombathy ur birtokában.

A tanuló kitűnőség nyereséről, vagy eshető bukásáról, s a vizsgáló tanár magatartásáról szóló állítás pedig egy nem minden napi lelkiismeretlenséggel szólnak eresztett rágalom. Rágalomnak bélyegezzük iskolánk tanáraitra vonatkozó e hármass állítást mindaddig, míg azok bebizonyítva, nem lesznek. Rágalomnak azért, mert oly értelmi és erkölcsi hitványosságokat hirdetnek intézetünk tanáraitól, melyek tudtuk szerint nem történtek, nem történhetek, mivel hogy iskolánknál a kalkulus nem is a nyilvános vizsgálati feleléstől függ, mint hogy a kalkulus-adás ténye rendtartásunk szerint megelőzi, meg kell hogy előzze a nyilvános vizsgálatot, t. i. a kalkulusot kapja minden tanuló a fél, vagy egész év folytán tett több rendbeli feleletei s az u. n. zár-kikérdezés, vagy feljebb viteli vizsgálat alkalmával tanusított eredmény szerint. S kalkulusot csak akkor kap iskolánk növendéke nyilvános vizsgálat után, mikor ezt nem az illető szaktanár adja, hanem a vizsgálatot tartó bizottság p. o. az érettségi, vagy kibocsátó vizsgálatnál.

A nem minden napi lelkiismeretlenség pedig jelző gyanánt azért ragad e rágalomhoz, mert oly ember mondja, a ki három évi itt léte alatt intézetünk bel-életének forrás-szerű, tehát alapos megismerésére nem fordított három órát, sőt valószínűleg harminc percet sem, mert három év alatt — ha jól emlékezünk — mindössze is egyetlen egyszer mutatatta magát még csak közvizsgálati termünkben is, de azért ő itél elevenek és holtak felett. Pedig, a ki egy századok óta becsülettel szolgáló intézet multját és jelenét bírál, sőt épen elítélni akarja, attól megköveteljük, hogy kinyissa szemét még akkor is, ha a látott tények nem tetszenek neki.

Mikor pedig Szombathy ur, mint valami paedagogiai messiás az ígéret földét kezdi mütogatni: épen nevettségessé teszi magát, azt gondolván, hogy Udvarhelyen, tehát iskolánkban is tőle fogják megtanulni a jó iskola ismertető jegyeit. O tempora, o mores!

Letenyei Pál, Borosnyai Lukács János, Kis Gergely, Zágoni Bodola Sámuel, Magyarósi Szőke József és Szabó György! ti, kik századok folyamán ez intézet vezetői, életadói voltatok, hallgassatok ide: kicsoda és micsoda ember

tart itéletet a ti munkátok folyama és eredménye fölött, s ne vonjátok meg tőle erőlködése méltó díját, a megvető mosolyt! Ti pedig anynyi század becsületes és sikeres munkájának változatlan tanui, hűgyek és halmok kacagjatok!

És te, tizenöt száz esztendő óta ezelőtt három évig sovány hegyeid között rettenetes sötétségben botorkált szegény székely nemzet, a kit eddig a nevelés jótékonyására soha senki nem figyelmeztetett, s a ki a jó iskola ismertető jegyeit még csak hirtől sem hallottad, a mig dr. Szombathy Ignác ur meg nem jelent a te kebeleddben, s fel nem nyitotta beteg szemeidet: örvendj, hogy láttad paedagogiai messiásodat, fényeskedvén a doktor ur te előtted három egész évig. S azonnal halj meg a szörnyű búsulásnak miatta, mert messiásod — a mint füzetkéje címlapján jelzi — itt hagy már tégedet.

8) Végre, füzetkéje 59-ik lapján említvén Szombathy ur a helybeli tanár-egyletet, mint a mely nem jöhetett létre, okul veti intézetünket is, mint a melynek csak négy állandó rendes tanára van.

Ez állításban, hogy t. i. intézetünknek csak négy rendes tanára van, ismét egy Szombathy urnál szokásos jóakaratu tévedéssel van bajunk. T. i. iskolánknak öt rendes tanára van, kiket ő színről-szinre személyesen mind ismer, de azért ez az öt szerinte csak négy. Azt is tudja, mert értekezésében foglalkozott fizetésökkel, hogy a helybeli két ref. pap is tanári tisztet végez iskolánknál, sőt lehetetlen nem tudni, hogy iskolánknak van német-nyelv tanító segéd-tanára is, a ki esetről-esetre három évre van választva végrendeleti intézkedés következtében: de azért intézetünknek még is csak négy rendes tanára van.

Valószínű, hogy Szombathy ur intézetünk tanárai mérlegelésénél valami titkos mérték rendszert használ.

Igen, mert a neki nem tetsző adatok előtt szemet hunyni, s keresett, de nem talált megtámadható adatokat mesterrileg kóholni, s a mit a reformátusok tanintézetében gáncsol, ugyanazt a katolikusokéban vagy hallgatással mellőzni, vagy épen magasztalni: a Szombathy ur lelkiismeretének épen olyan élvezet, mint gyanusítani, ferdíteni és rágalmazni. Neki, ugy látszik, bármi eszköz jó, csak célhoz vezessen.

Ezekben kellett hivatali állásunknál fogva Szombathy urnak iskolánk ellen részint egyenesen, részint lopezetten intézett támadó nyilatkozataira észrevételeinket megtennünk. Ugy hisszük, sikerült, Szombathy ur támadásait értékők szerint méltatnunk.

Záradékol csak anynyit jegyzünk meg, hogy a Szombathy ur támadása az ez idő szerint országossá lett protestáns iskola-ostromlási járványnak itt a magyar birodalom keleti szélén is immár feltűnt igen jellemző köresete, s mint ilyet ajánljuk a hazai protestáns egyházi és iskolai társasadalmak tudomást vevők figyelmébe.

Székely-Udvarhely, július 27, 1874.

A székely-udvarhelyi ev. ref. kollégium igazgatósága.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, SZEPTEMBER 17, 1874.

194 — 38. SZÁM.

Megjelenik minden esütörtökön egy iven. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztési** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmertve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Forgassuk a csévelt szalmát.

Kakasd, szeptember 13, 1874.

IV.

Különben meglehet, hogy a tübingai tudós ur csakugyan el tudja képzelni (épen, mint a filozofia nélküli teológust) azt az esetet is, a mikor egyházkerületi közgyűlésünk egyszerre csak dekretálja: „papjainknak pedig legyen tekintélyük és önértékük!” Sőt, teljes szükségét is látom valami ilyszerű intézkedésnek az olyan teológusok számára, a melyekről a mi tudósunk magának eszményt alkotott; mert lám, midőn azt akarja J. V.-vel szemben demonstrálni, hogy Enyeden, a négyezernyi lakóssal bíró városkában, sokkal több élet-módra való segélyt kaphat a jóra való tanuló ifju, mint a 26 ezer lélekkel bíró Kolozsvárott, mert ez argumentumot lépteti föl, hogy az istenért nehogy Kolozsvárra ereszsük teológusainkat, mert mind odahagyják a szent tanokat, felcsapnak profán ügyvédeknek, orvosoknak. A biz' igaz! Ha teológusainkat csakugyan csupán a ketrecbe zárás által lehetne pályájukon tartani; ha nem a kivétel-érzet, nem az önelhatározás fölemelő ereje, hanem a választás lehetetlenné tétele szorítja (s nem vezérli) a teológia terére: akkor csakugyan jó lesz azt az önértéket és tekintélyt dekretálni, mert különben aligha megkerül.

S abban is igaza van a mi tudósunknak, hogy Kolozsvárrt aligha fognának akadni olyan patrónusok, szülők és munka-adók, kik a teológusokat naponként egy órai munkáért, privátaért „kelleténél dúsabban” jutalmazzák, mint azt az enyediék és vidéki lakosok cikkiróval (maga mondja, tehát igaznak kell enni) jó szivességéből megtevék. Hanem, én a mondó vagyok, hogy abban nem sok kárunk lenne teológusainknak, ha nem szoknának „kelleténél dúsabb” jutalomra, hanem olyan, a végzett munkával arányos, lizzal elégednének meg, mint p. o. a kolozsvári fő-

tanoda, meg az egyetem növendékei. Az ingyen, kegyelem-szerű jutalom soha önálló, önértékes férfiakat nem növelt s lám, habár Enyed (a rendes budgeten kívül) csak segélyképen 17,243 frtot, és 8 db. aranyat oszt ki növendékei közt, s 25 tanítót foglalkoztat: mégis az összes tanulók száma 19, mondd tizenkilenc osztályban együtt véve 613 volt a múlt tanévben akkor, a midőn p. o. a maros-vásárhelyi főtanoda, melynek egész évi összes kiadása legfőlebb 22—23 ezer frtot ha tesz, 18 tanítóval, az enyedi 19 osztályal szemben 11 osztályban 501 tanuló növelt; s e szerint Enyed, minden növendéknek lakást, soknak cipót, kosztot, stipendiumokat, sat. adva, Enyed, a nagy Enyed évenként közel egy százezer frtot adva ki, egy osztályban tanít 32 növendéket, egy tanítójával 24-et; M.-Vásárhely pedig, egy negyed résznyi budgettel, növendékei felének ha szállást adhatva, alig 2—300 frtnyi évi stipendiumokkal rendelkezhetve (ezek jó részét is a tanárok teszik ki a vizsgálati díjából) egy osztályban tanít 45 növendéket, egy tanítójával 28-at, sőt, ha az elemi osztályokat, mint nem szorosán a főtanoda körébe tartozókat, nem számítjuk akkor az enyedi 15 osztályt számít 368 növendéket, a maros-vásárhelyi 8 pedig 328-at; esik tehát egy osztályra Enyeden 24, Maros-Vásárhelyt pedig 40 növendék.

Hol van tehát az ok arra a szórnyü emfátikus fölkiáltásra; „százankint sereglettek és sereglenek a szegény székely gyerekek ma is e jóltevé édes anyához,” mikor az elemi osztályok tulnyomó nagy részét a város és közel vidék népesíti; marad tehát a „százakra” (15 osztályban) 3, mondd, három darab. Senki sem akarja azt „a nagy (!) egészét kétfelé szakítani,” hanem 45 növendékét (mert a teológia három osztálya — 40 növendék — és a tanító-képezde három osztálya — 5 növendék! — együtt véve enynyit számít) és 4 tanárját akarják alkalmasabb helyre költöztetni, megmaradván Enyednek 578 növendéke, 21

tanítója s módja és alkalmá, hogy összeható, békés egyetértéssel folytatott munkálkodással erős, hatalmas 8, vagy 9 osztályos középtanodát (talán alsó reál-iskolát is) tartson fõnn, építse a közmiveltséget, növelje a vidéket, a hozzá zarándokoló székelyeket, kik közül a középtanoda végeztével 8—10 ha theológiára szánja magát, egy fél nap alatt Kolozsvárra utazik, ott tanul a nélkül, hogy a „szegények iskolájának,“ a székely gyerekek Enyedre sereglésének a legkisebb hátránya is történék.

Theológustól nem veszem erősen rossz néven, de azért mai napság már közülök is meggondolhatnák legalább az akadémisták, hogy kár az ördögöt olyan nagy hévvel-lével a falra festeni, mert ki találják kacagni. Mostanában már nem vagyunk mi laikusok sem olyan erősen révézetesek, s fogadom, az én tiszteletes páterem sem ijed már meg az ördögtül; mert lám, a numerusok nagy urak s nem csak a népek sorsának van (Hugo Viktor szerint) algebraja, hanem a kollégiumoknak is, s mihelyt a fenkitett számoknak szeme közé nézünk, mindjárt meglátjuk, hogy a tübingai tudós ur csak tréfálni méltoztatik a maga érzékeny könyuweivel, melyeket a „ketté szakított“ Enyed fölött ejteget; s azért, hogy 45 növendéket elvisznek Kolozsvárra, azért nincs miért olyan nagyon jüvendölgetni Jeruzsálem pusztulását, s a „kegyeletlenség,“ s a „szentségtörés“ vádjának falra-festett ördöge csak a higvelejük által s számára gyártott mumus.

Ép ily mumus a „centralizáció“ hangzatos szava (kiforgatva tulajdonképeni értelmébõl), mintha Kolozsvár s nem a theológiai intézet kedveért történnek az átköltöztetés tervezése. Ha tehát Enyed lakóssága (reméljük mindkét nemen) csakugyan úgy „csüng“ a theológusokon s javukat akarja nekik, az ügynek, magának a kollégium-Bethleniánunak, s nem ilyen, vagy olyan érdekek az ott maradás melletti buzgokodás rugói: lehetetlen, hogy a tények kérlelhetetlen logikájának szálait õk maguk is be ne lássák, melyek nem csak javalják, hanem a magasabb érdek javára parancsolják is az áthelyezést.

Nem Kolozsvár és Enyed, vagy a mint az ördög-festésbe belemeledett tübingai tudós ur prédikálja: Kolozsvár és Erdély áll szemben egymással „(Kolozsvár már is igen sokat koncentrált a nemzet (!!!) kárára“ mond a lelkesült ördög-festõ), hanem a theológiai intézet fölvirágzása és az enyedi fõtanoda centrifugal akcióinak tovább fajulása... A nemzetnek,

igen is, a magyar nemzetnek nagy szüksége van Sepsi-Szent-Györgyön épen úgy, mint Enyeden erős morális összemüködéssel fényeskedõ tanintézetre; de nincs, épen semmi szüksége sincs épen Enyeden arra a 40 theológusra, 5 tanító-képezdei növendékre és 4 theologiae tanárra; mert emezek talán tehetnek némi szolgálatot bizonyos tisztviselõi választásoknál a markálisokon, de a nemzet maga, nem tudnám, miért ne tudna nálok nélkül, illetõleg Kolozsvárott létük mellett is, csak úgy megõlni, mind eddig megélt s miért ne tudnának az Enyed-vidéki törzs-gyökerez magyar helységek továbbra is ép oly szépségesen eloláhosodni, mint tették eddig, legkivált azon falvak, melyekben a fõbirtokos a kollégium. Pedig ott volt mind a 40 theológus, 5 tanító-képezdei növendék és 4 tanár. Mert a mi tudósunk mumusa szerint ettõl a 49 jámbortól függ Erdély, a nemzet; jó, hogy nem Európa — sorsa!

Soha se lovalolja tehát, édes tübingai tudós ur, olyan nagyon bele magát ezekben a fáradságos argumentumokba; mert azok jók lehetnek ugyan a gyerekek (nagy gyerekek is vannak...) ijesztgetésére, de higgadtan megnézve, az én két krajcáros cserép kalamárisom is csak úgy szétfoszlatja, mint a Luther órc-tintatartója a wartburgi ördögöt.

Maradjunk tehát szépen a tárgynál: az enyedi kollégium és a theológiai intézet elõnyénél; s ha az idevágó argumentumokat, a tudós ur tanácsa szerint, „tanulmányozzuk minden oldalról,“ ha „egy kissé méjjebben hatunk, ha lehet egész a húsig és velõig, s azután hozunk ítéletet higgadtan:“ aligha kénytelen nem lesz Tübinga Kakasd elõtt meghátrálni.

Egyébiránt, ajánlom magamat a tübingai tudós ur kegyes elnézésébe, a ki vagyok, méjj tisztelettel, a kakasdi —

Rusztikus.

Néhány szó n-enyedi tanár, t. Keresztes J. urnak.

(Folytatása és vége.)

3) A mi a mutatvány gyanánt közölt fejezet választását illeti, most is azt mondom, hogy ha mindjárt az egész világ minden kommentárját és bibliai theológiáját elolvasnám is, még akkor sem tudnám megmondani, hogy miért lett K. J. és K. Ö. által mutatványnak ép e fejezet közölve; mert, azt ugyan megtudom magából az új-testamentom s illetõleg ezen fejezet olvasásából mondani, hogy minõ fontos mozzanat van itt tárgyalva a Jézus életébõl; de e fontosság csak akkor okadatolná teljesen az okszerû

választást, ha vagy maga a fejezet a legnehezebb nyelvezetű volna, tele sok, igen különböző variánsokkal és interpolációval, s tehát „hic Rhodus, hic salta, hic edo specimen artis tuae Cruciger“ (vagy pedig, ama fontos mozzanatoknak valami nagyon teljes magyarázatát adták volna úgy grammatikai, mint historiai és dogmatikai tekintetben. Hogy az első eset nem áll, azt K. ur sem fogja tagadni, s hogy a második áll-e, annak megítélését a t. olvasóra bízom. De sőt, még az itt felhozott két eset létezése mellett is, egy pár szóval bevezetés gyanánt okadatolni kellett volna a választást és az által a fontos mozzanat érdekesebb (P), világos (P) magyarázatára az olvasókat mintegy előre figyelmeztetni, mert higgye el K. ur, hogy nálunk az ily előre való figyelmeztetés soknak hasznos, sőt szükséges!

4) Hogy Holtzmann modern, azt én jól tudom, de azért ő tőle és más modernektől is olvastam és hallottam olyan dolgokat, a melyek az én ízlésemnek éppen nem szuperlatívusát, hanem positivus gradusát képezik. Én is az igazság után töreksem, s jöjjen annak csak egy szikrája Heidelbergből, Zürichből, vagy Leidenből, ép oly örömmel igyekszem magamévá tenni, mint ön, vagy önök a Halléből, Erlangenből, Utrechtből, vagy Montaubanból*) származó önök szerint is igazságot tartalmazó eszméket. Ha különben K. ur kifejti azon okait, hogy miért nem követi híven és teljesen Holtzmann, én ígérem, hogy a lehető leghiggadtábban fogom az egészet megfigyelni, főltéve, hogy K. ur indokolni fog mindent, (nem úgy, mint én), mert hiszen, annyit én is tudok, hogy ép ilyen féle dolgozatnál a szoros ragaszkodás az átültető, vagy dolgozó önállóságát temetné el, vagy szorítaná legalább is háttérbe. De fejtse ki K. ur mindenekelőtt —

5) Mi az az „önerejű feltámadás“? Bizony, értetlen beszéd ez, s az marad örökké, míg K. ur valami csavarás által kénye-kedve szerint meg nem magyarázza, hogy mit ért ön maga alatta. Hiában igyekszik ön engem a grammatikára utalni, olyan az enyém is, mint a másoké; konjugálni pedig istennek hála, rég megtanultam, és bizonyos kényszer-rendszer következtében, még egyetemen is könnytelen voltam, magamat benne gyakorolni; hanem, legyen szabad, nekem megjegyezni, hogy mind a mellett, hogy ön a grammatikát kitűnően kell hogy értse, mintán egyebek mellett ön azt még a lefolyt tanévben is doceálta, mégis mellőzni, véka alá akarja rejteni azt, hogy *ἀνίστημι* igének a második aorisztosa is jó elő tranzitív értelemben, a mikor passiv jelentéssel bír; ennek nyomai találhatók a profan graecitásban, pl. ilyen öszszeköttetésben: *ἀναστήναι ὑπὸ τῆς βίας*, a mit, mivel nem épen feltámadás, főlébredés értelemben fordul elő, itt mellőzünk.

De menjünk egy lépéssel tovább. Pál apostolnál a sinonim *ἐγείρω* fordul elő a feltámadás kifejezésre és pe-

*) Nem tudom, Kovács Ödön mi alapon számítá a montaubani ref. theol. szemináriumot modern ref. egyetemek közé; sőt, a holland grönningai egyetemet is egyenesen modernnek mondani, egyáltalán nem szabatos dolog.

dig szenvedő alakban, és mindig a testi feltámadásról használva; úgy fordul elő Máténál, Márknál, Lukácsnál, Jánosnál; hát Csel. 9: 40-hez mit szól K. ur?

Itt Tábita, az igaz, hogy önerejűn ült fel, nem pedig Péter emelte őt fel valami látható emelő ruddal, de azért mégis csak a Péter szava következtében támadt (szava által támasztatott fel.) Mondá isten; legyen világosság, és lett világosság (és lett önerejűleg; de hiszen, addig még nem volt világosság, tehát annak önereje sem lehetett!) Hát Ján. 11: 23, 24 és általában a Lázár feltámadása önerejű, önhatalmu? Aztán a sinonim *ζωοποιέω*? Luk. 4: 39; 6: 8 és v. ö. Plato Lach. 195, C: *ἐκ τῆς νόσου ἀναστήναι*, a hol ugy-e a betegek tisztán önerejűkből, önhatalmilag, minden külső ok hozzájárulása nélkül keltak fel, s hagyták oda betegágyaikat, azaz, jobban mondva, betegségeiket; az efféle önerejű meggyógyulás, feltámadás módszere nagyon jó volna a kórházakba! De eltekintve a grammatikai alakoktól s illetőleg az új testamentom kérdéses helyeitől, mint a melyekben félreértésre ok nincsen, s a hol Károli is az intranzitív alakban fordít magyarra, csak arra kérem én K. urat, sziveskedjék megmagyarázni, mit tesz ez: „önerejű feltámadás“ dogmatikai tekintetben. Ha elalszom (önerejűleg) egyszer egy zörej által felébresztetem, azaz, a zörejre felébredek (önerejűleg, önerejű felébredés lett a felébresztetésből, csak azért, mert főlébredek intranzitív alak! Így nem lehet és nem is szabad, játszani a szókkal!) A Krisztus meghalt (önerejűleg) és feltámadott (önerejűleg) 1. Thess. 4: 14; de hát hogyan támadt fel, úgy hogy az élettelen hulla egyszer csak suo motu, sua sponte, suis viribus, sine ulla causa aliena, externa, accedente, kibujt a sírból? Avagy, az önerejű feltámadás nem testi, hanem szellemi feltámadás, és ebből nőtte ki magát a gépies testi (az atya által eszközölt: „az atya feltámasztotta őt a halálból“) feltámadássá?

A hol a szavak oly tisztán és érthetően beszélnek, ott nem lehet helye az értelem semmi nemű spirituálisztikus elpárolgatásának; 1. Thess. 4: 14. Márk. 9: 31; 10: 34; Luk. 18: 33; Rom. 1: 4; 1. Kor. 15: 3 s a köv. Gal. 1: 1. sat. sat. helyek kizárják az afféle párolgatást. Különben, még megjegyzem az intranzitív és tranzitív alakot illetőleg, hogy addig, a míg az első az aktivitást lépteti előtérbe, addig, az utolsó inkább a passivitást, ilyen vagy olyan állapotot, hatás eredményét, s így még előbb lehetne szó önerejűségről az elsőnél, mint az utolsónál. Ön igyekezik engem, e. g. elhallgattatni önerejűleg, de én, ha elhallgatok az ön szavára, nem önerejűleg hallgatok el, hanem elhallgattattam. Még egyszer kérem K. urat, legyen szives nem csupán az én kedvemért, kifejteni saját nézetét e tekintetben, hogy láthassam világosan, eltekintve a gramm. tranzitív, vagy intranzitív alakoktól minő feltámadást hiszen K. ur, ha ugyan hiszen valamit; és mit ért az önerejű feltámadás? Nem tudom, mikint fogja — ha az igazságot szereti — az evangéliom világosan, tisztán érthető szavait és kifejezéseit elpárolgathatni! Fe-

leletét minden esetre elvárom, el én, s lehet el többen mások is. Hogy egy csoda kiküszöböltsék, egy más csodához nyulni, még pedig egy olyanhoz, a mely semmi nemü analogiával, vagy pozitív alappal nem bír: és ez mind nem értelem, nem szócsavarás K. ur szerint!

6) „*Effrenata libido*.” Kérem K. urat, hol tanulta azt, hogy „*effrenata libido*” korlátlan önkénnyel fordítandó? Avagy, itt is csavarást akart tenni, hogy aztán felállithassa vele szemben a korlátolt önkénytelenséget? Szerintem, *effrenata* = féketvesztett, magát (az illő, szükséges) fék alól kirántott, tulkapott, tulhajtott, vaktában, örületen, eszeveszetten rohanó; *libido* = kénye-kedve valakinnek, úgy a mint jó, s nem a mint a tudomány kívánta, szeszély, féktelen vad, állatias indulat, olyan valami, hol nem az okok többsége, helyessége, józan meglatolása, hanem a véletlen, a féktelen, állatias indulat dönt, de hogy dönt, nem dönt — mert döntés csak fontolgatásnál lehet — hanem egyenesen uralkodik minden percben, hol a szellemi uralom és vezetés ki van zárva, olyan valami, mikor az ember nem teszen öntudatosan, hanem a mint jön, jól-rosszul egyiránt, s már az effélével szemben,

ha ön ezeket egy kalap alatt korlátlan önkénynek nevezi, inkább választom a korlátolt önkénytelenséget, azaz, az én meghatározásom szerinti „*effrenata libido*” ellentétét.

Engedjen meg a t. olvasó, „hogy ily apróra vettem a dolgot, K. úr kényszerített reá.” Részemről nem fognék nézeteim papírra tevéséhez addig, míg azokat jól meg nem hánytam (lévedés persze mindig lehet), s nem álmodnám addig hivatalos, felvállalt biblia-fordításról, míg abban, s az ahoz szükségesekben magamat hosszas vele-foglalkozás által nem képeztem és nem gyakoroltam. Próbálni, ám lehet, még nyilvánosan is, de mindjárt az akadémia elhagyása után, egyéb teendők és szakmák mellett is egy egyesület nagy- és korszerű vállalatához munkásnak szegődni, az már egy kissé nagy merészség és pedig olyan, a melynek párját csak itt nálunk lehet gyakrabban találni.

— Még sokat kellett volna a mult alkalommal elmondanom, sokat most; azonban, isten mindnyájunkkal! Egyebeket majd más alkalommal fog bemutatni az —

A. 1874. augusztus 1-én.

Egy orthodox.

TÁRCA.

Pestalozzi előtt és után.

Jelige: Vollkommenheit ist die Norm des Him-
mels; Vollkommenes wollen, ist die
Norm des Menschen.

G ö t t e.

A réformáció szükségé, létezési feltétellé emelte a nevelést. Luther már 1525-ben szólal fel a népnek a jóban való oktatása mellett. Ez egy oly lépés volt, mely az emberi szellem szabadsága mellett tanuskodott, mely az emberiség öntudatosabb haladására mutatott.

Mert akkor lesz a lélek magával tisztában, akkor halad biztosan, rendesen, akkor nincs alá vetve az egyoldalú szenvedélynek, babonának, tudatlanságnak, akkor nincs a jelen a multtal és a jövővel ellentétben, ha fejlődése törvényeit a működő egyének, az összes emberi nemzet szívében és agyában hordja, ha a lélek magát érvényesíteni, folytatni akarja az utódokban. Ez pedig az oktatás és nevelés által lehetséges. Minden kor olyan nevelést ad, a milyen ő valójában; és hogy egy kor megnyit tud realizálni, mennyiben tudja hűn kinyomni magát és azt mondani: nézzétek ez én vagyok; én ez voltam és ez leszek, ennyi istenit hódítottam meg, ennyi emberit valósítottam: ezt, mondom, mindig oktatása és nevelése mutatja fel. Lehetett a keresztény vallás a legszebb, legemberibb: azt nem bírhatja az emberiség, mert nem volt öntudatos; nem bírható, mert nem volt még a szívekhez megtörve az út, a hol eljuthasson. Az egyház nagyszerű szerepe volt: a képzelemhez szólni, azt lebűvölni isteni hatalmával és az által egy rendet teremteni; mert a képzelem kormányoz, ez földön tuli hatalom, de mellette a szív durva, az agy sötét lehet. Ez volt sorsa a nagy

Károly által megkezdett iskolai rendszernek. A képzelődésnek nyújtott táplálékot, igazságossá akart tenni a nélkül, hogy igazságot adhatott volna az értelemnek. Fő jellemvonása a skholasztikus nevelésnek ez: az igazságot nem a természetben, hanem a kijelentésben kell keresni; a kijelentés a romlatlan természetből istent csinált, üdvözít, tehát az értelem mellőzendő, sőt veszélyes; a képzelem — a szív vezető geniusa. Ez a nyelv és irodalom által lehetséges.

De ez csak magasabb hivatásuaknak szükséges, a nép maradjon a formáknál, a vezeklés és búcsu-járat elme tompító és önérzet őrő formáinál. Így e nevelés olygarchikus volt. A nép buta, a pap ravasz, a nemes büszke. A protestantizmus a néphez fordult, hogy értsen a forrást, mely a kijelentés; és természetesen talán ez is nagy haladás volt. A nép tanuljon meg olvasni, hogy olvassa el az imát, dalolja el a zsoltárt és értse meg a prédikációt. Itt is az egyház szolgálja az iskola; de már mindenkinek megnyit az út, az értelemnek legalább annyira fogalmára szert tenni, a megnyit a biblia ad meg, eljuthatott mindenki az öntudatoság első stadiumához, hogy elmélkedjék élet-feladata, jövő létele, emberi rendeltetés felett.

A pap nem csak szívhez, de észhez is szólott. A társadalom folytonosan nevelő, mindenható hatása alatt közkezen forgóvá lőn a vallás és így a filozofiának ut lőn törve. A filozofia mindig a kételyen kezdi; a kétely mindig a hitnek ellentéte. Míg a katolicizmus alatt csak azt lehetett mondani: *ex gratia dei sum*; addig a protestantizmus alatt már ezt lehet mondani: *cogito, ergo sum*. A protestantizmus lételet a klaszszicizmus értelem erősítő, férfias moráljának küszönheté; ha e két körülményt felvesszük, a bibliát és klaszszika litteraturát: önkint foly, hogy oktatása a protestantiz-

musnak is csak irodalmi volt, de nevelése kezdett nemzeti saját-ságot ölteni, mert a vallás már az anya-nyelvet fogadta el. Ez volt a reformáció közvetlen hatása. A nemzeti nyelv használatának pedig az a kimaradhatatlan eredménye van, hogy az individuálitás érzi magát; ha pedig a lélek érzi magát, akkor tudni is fogja magát. Hiszen, ez egy nagy igazság; Fichte, midőn 1808-ban Németország le volt alázva, proklamálta a nemzeti nevelés szükségét, kifejezván, hogy ez az egyetlen mozgási kör, mely még fenmaradt Németország hecsülete és az emberiség érdeke megmentésére. Hiszen, saját nemzetünk történe is bizonyítja, hogy az anya-nyelv fejlődésével párhuzamban állt a civilizáció.

Az ember valamely nyelven szól. E nyelv elismerése, az individum elismerése. Ezután áll be az oktatásban és nevelésben a metafizikai korszak, melyben az emberi természet törvényei közelibbről nyomoztatván, az kifejezést nyert a nevelésben; az élet a munka fejlődése következtében mininkább emelte az exakt tudományok emelkedését; mert azok már nem csak kiváltságolt lelkek gyönyörűségére szolgáltak, hanem az életben is nyertek alkalmazást. Az élet küzdelmes lett; harcosokat kívánt; a reál ismeretek tért foglaltak az oktatásban; egy nagy antagonizmus állott be: a realizmust egyeztetni a humanizmussal, az észet, az értelmet úgy fejteni, hogy a szív mind fenségesebb, önzetlenebb morálra emelkedjék. Non scholae, sed vitae discimus. Ez oly lón elfogadva.

A természet ismerete és az emberiség átérezése és a gondolkodás tisztasága és az érzelem nemessége, az igaz mellett birni, ölelni a szépet, érezni, tenni, akarni a jót: ez őszhang az emberi természetben, ez célja minden nevelésnek, mely felé mind öntudatosabban halad, mely felé való utban a vallás csak sejtelen volt; a bölcselém már magában ölelve az összes emberi tudást, azt megközelíté, de ez elérhetetlen; mert ha elérhető volna, akkor nem lenne eszmény. Az igaz, szép és jó áthatja minden törekvésünket láthatatlanul, de hogy mennyire bírjuk azt, mindig azon nemzedék értelmi és erkölcsi fejlettsége mutatja ki, melyet hátra hagyunk. E küzdelemben hol az ész, hol a szív van fölényben; minden nagyobb pedagógus érzi, hogy e kettőnek egyesítve kell lenni, de ez oly nehéz, hogy akaratlanul vagy egyikhez, vagy másikhoz hajlik. Basedow az ész, Pestalozzi a szív; amazt megdicsérte Kant, amazt Fichte. A természet ismerete és így az emberiség érzete gyengül; vagy az emberiség teljes bírása a természet teljes ismerete nélkül: realizmus ideál nélkül és ideál realizmus nélkül küzd egymással. E kettő közt ingadozik a nevelés mai napig. Miért? Mert az emberiség is ingadozik a metafizika és a pozitivizmus között.

Az oktatás és nevelés pedig nem előzi meg a fejlődést, csak megvalósítása a fejlődés által elért vívmányoknak. E küzdelemben akarom a főbb vonásokat megismertetni és egy méjj lélek történetébe belé tekinteni, hogy azután egy hosszú, a „kétségbeesés lelkesedésével“ végig küzdött pályáért lelkem egész szeretetét tiszteletét kifejezzem.

E z o m b e r P e s t a l o z z i.

Nyomozzuk ez ember lelkének méjjségét, fenségét, a valóval folytatott küzdelmét, a mint valósítani akar elérhetet-

lenül szívében élő eszményeket, ki egész lelkét, irányát, nevelési elvét kifejezte e szavakban „Das Entzücken der Menschlichkeit ist gröszer als alle Freude der Erde.“ Tehát az emberiség jelszava. Ereszkedjünk belé a történet lassan folyó folyamába és jöjjünk rajta föl ez emberig, kiben 300 év küzdelme oly szép kifejlődésre jutott. Vizsgáljuk meg a kort, mert egy embert nagygyá mindig a kor teszen.

A jezsuitizmus megmenté a katholicizmust; felkölté a vallásos fanatizmust; de legfontosabb szerepe az ifjuság megmérgezése; egy gyenge, babonás, bigott generáció előállítására, mely folytonosan Mephisto alakjában látta a tudást és Fausztot a mondá tudományáért az ördöggel hitte atyafiságban. Minden üres lélek mozgatója az ambició. Erre hatottak a jezsuiták. Nem valódi tudást és érzelmet, csak látszatot kerestek. Szó-dus műveltség, a litteratura felületes könyvnelkülizése, fényes, elferdített dialektika — valódiság, a klaszszicizmus érzéklése — az emberi természetben alapuló logika nélkül: ez a jezsuitizmus korunkig kiható működése. Mondják, a cél megszentesi az eszközöket; de kérdem, tővisen lesz-e rózsza? Oly anynyira elferdíté az oktatásban és nevelésben az emberi természetet, hogy ez ellen fölkelni, gyökeresen tiltakozni, csak a 18-ik század volt képes. Oly gyökeres volt e behatás, hogy vele csak egy oly romboló természet, mint Rousseau volt képes, misanthropiája egész erejével harcba szállni. S volt még egy jellemvonása a jezsuita nevelésnek: ez az önérzet kiirtása a tekintély felállítására által. A mit Aristoteles mond, az szent, mert Aristoteles mondja; ez oly lélek-gyöngeségre, önérzetlenségre mutat, mely csirájában fojtja meg az öntudatot, mert az öntudat csirája az önérzet, a szabad vizsgálódás, ha ezeknek utja el van vágva, akkor az ember nem képződhetik önálló emberré. A tekintély megölte az önérzetet, e hiányát a szellemnek pótolta az ambició. Az embereket egymás irányában nem a szeretet, hanem a félelem, áltisztelet, nagyravágyás kormányozza. Hogy merészelték magukat Jézus embereinek nevezni!

Tudjuk a protestántizmus elkeseredett harcát, mely 1648-ban ért véget, midőn a protestántizmus létezését vérel szentelte és erősítette meg. De az iskola a jezsuiták ügyes, csillogó tanmondja, gazdag dotációi következtében rendre mind kezökbe került. Igaz, hogy ép azon tárgyakat taniták, eszményök a Sturm eszménye — Cicero volt; latin-műveltség — latin-valódiság nélkül. Az élet nyerjen oly harcosokat, kik inkább való Rómába a császárság romlott korszakában, mint a 16 és 17-ik században. Maga Sturm, ki nek tanmódja Jentzkow, a stralzundi rector szerint általánosán elfogadva volt 1591-ben, azt mondja, hogy a jezsuiták és protestánsok tanmondja kevésben tér el. Ez mondom igaz, de az alap, az indok volt más és így más embert is állított elő. A tekintély a protestánsnál már csak a szentírás volt és azt is szabad volt magyarázni; mikor pedig valaki gondolkozni kezd, saját situációját önkönytelenül beolvastja gondolkozásába, a világról önálló fogalommal kezd birni. Ezért rohant csatára zsolozsmát dalolva a protestáns, mert érzé, hogy a szellem szabadságáért harcol. E szó sza-

badság a társadalomban már hangozva lőn, később a politikát is át fogja hatni. A mint Angliában meg is történt. Továbbá, a protestáns morál sokkal önérzőbb, ámbar Luther a gracia mellett kardoskodott. Önérzőbb, mert szigoruan önmagát bíráló alá vette. Üdvösséget pénzért nem remélt. Egy oly korban pedig, milyen a 16-ik század volt, ha önmagát vizsgálja a szív, kezdetben önérzete még gyöngé, de rendre ébred, a mint már történt Baconnál, Mantaingenél, Lockenál. De az iskola, mind mondám, irodalmi műveltséget adott. A tanulmány az emlékező tehetség megrakása, mely előtt az értelem háttérbe vonul és az individualitás fejletlen marad. Mert az emberi lélek solidáris egészet képez, ha valamelyiknek előny adatik, megérzi a másik tehetségét. Tantum scimus, quantum memoria tenemus. Ez volt az oktatás elve. De kérdés: az emlékezőt nyújt-e még önállóságot, mely nélkül öntudatosság és erkölcsiség nincsen; elég-e az Én-iségnek, ha a nemzet bírja, de ő maga háttérbe vonul; lehet-e, „mechaniser l'education,” lehet-e géppé silányítani az emberi természetet? Birja-e a klaszszika litteratura szellemét, bensőséget, életét, ki memorisálta szavait? Ez a szódus műveltség mit sem ér, ha az egyén, ki azt bírja, annak lényegét felfogni, nem bírja. Emlékezetet terhelni, még pedig az individualitással nem törődve: ez egy oly visszaélés volt, mely miatt az öntudatosság szenvedett, pedig az oktatás és nevelés célja az egyént saját magának visszaadni és észrevétetni vele, hogy mi ő.

Hegedüs István.

(Folyt. kövekezik.)

A katolikusok Német-Alföldön 1874-ben.

(Folytatás.)

Miután Hertogensboschban elfoglalta hivatalát, inkább a mivel s főképp szabadelvtű katolikusok társaságát kereste; de 1868 után ezt egyszerre félbeszakította. Vonzó, udvarias, fesztelen modoru és mindenki iránt jó indulatu embernek mutatta magát. Tisztán egyházi dolgokat ritkán hozott elő, s ilyenkor leplezetlenül szólott azok felől. Külső papi szertartásokkal nem sokat törődik; évenként legfőbb egy párszor keresi föl kathedráját; a szertartások elintézését vikariussára bizza. Épen nem rajongó, de politikai pártjának kitűnő vezére lévén, papjait vas-fegyelem alatt tartja, s alattvalói részéről semmi ellenmondást nem tűr. Maga különösen egyszerű, mérsékletes s követeli, hogy papjai is az egyszerűség és mértékletesség példányai legyenek.

Nem csak püspökségében, de azon kívül is ő adja a jelszót pártjának. Nem rég kitűnt ez Limburgban; a roermondi püspök és sok pap nagyon jó indulatu véleménynyel voltak egy szabadelvtű képviselő-jelölt iránt, de egy parancsra, mely hihetőleg Hertogensboschból került ki, a papság a legutolsó pillanatban minden erejét megfeszítette a szabadelvtű képviselő-jelölt megbuktatására s ez sikerült is. Egy nagyon befolyásos pap Brédában a tillburgi utolsó választásnál parancsot kapott, hogy két ultramontan képviselő ellen többé ne izgasson, s rögtön engedelmeskedett. De Zwijssen ur sokáig habozott még is a választandó irány felett, s eddig belátta már, hogy számításai mikint csaltak. Nem alap

nélkül lehet fölteni, hogy némileg bánja, hogy az oktatás törvény ellen való harcban nem használta fel az 1857-ki törvény 23-ik cikkének azon határozatát, melynél fogva az iskoláknál a közbeeső órákon a vallás-tanítást papok végezhetik. Igen későn látja be, hogy az antirevolucionális és konzervatív pártokkal soha sem tud egyetértésre jutni a törvény módosítását illetőleg. Ezek segélyezést sürgetnek, s az oktatás mértékének alább szállítását ollenzik; ő pedig épen ez utóbbit akarja s főleg a vizsgák eltörlését, vagy könnyítését. Segély végett nem törődik, mert anyagi eszközökben soha sincs hiány.

Megjegyzést érdemel, hogy míg főképp Noordbrabantban a régi papi rendek száma oly kevés, a mindkét nemű szerzetesek kolostorai folyton szaporodnak, melyek a helyett, hogy a régi hason nemű intézetek mintájára a kánon jog szerint bizonyos függetlenséggel bírnának, egészen alá vannak vetve a püspököknek.

Csaknem minden községben áll fel egy apáca kolostor; a leányoknak megtiltják a köziskolák látogatását, s az engedelmes községi előjáróság nem ritkán titkos segélyt ad a felekezeti iskolának a kisdud óvoda segélye címe alatt. A tanítást a szegényekre nézve ingyenesnek állítják, de fűtés-pénz, taneszközök, könyvek és papir-pótlék neve alatt, imitt-amott nem jelentéktelen iskolai költséget követelnek; az is megtörténik, hogy e titkos iskolai költségeket a szegény alapok fizetik a szegényekért. A tanítás lehetőleg korlátozott; olvasás, írás, kevés számítás és a holland nyelv elemeiből áll. Mihelyt a gyermek ezeket valamennyire megtanulta, azonnal női munkákra szoritják csaknem az egész tanfolyam tartama alatt, ezeket valóban jól tanítják, s nem kevés hasznot hajtának az intézeteknek, mert a munka többnyire a kolostor javára esik, s a gyermekek az iskolában nem szüldik számára dolgoznak.

A fiuk a szerzetesektől valóban kevesebb tartalmu ismeretet szereznek, mint a leányok. A nő-tanítók többnyire nagyon képzetek; a férfiakról ezt nem mondhatni. Általában a köziskoláknak messze mögötte állanak; a tanítványok itélő tehetségének kifejlődésére semmit sem ügyelnek; hazai történelmet lehető legkevésbé tanítják; s a szegényebbek iskoláiban épen nem. Szomorú jele az időnek, e helyeken a gyermekek a szentek tiszteletére a legkülönbébb dalocskákat éneklék, de hazai dolgokat soha. Sok intézetnél egy, legfőbb két tanító elég lenne s mégis 6-on vannak; gyakran megtörténik, hogy jogosítatlanok segéd-tanítást teljesítenek.

A legtöbb kolostort a tanításra szánya, az egyházközségek állították fel. Ezeknek gondoskodni kell a kolostorbeliek fentartásáról s évenként minden tag részére bizonyos összeget fizetni a püspöknek. Kezdetben, midőn a tanítványok száma csekély volt, szolgálkat és szegényeket vettek fel a kolostorba; a nőkre nézve megszorítás történt; most ritkán vesznek fel valakit, ha jelentékeny pénzbeli pótlékokat nem ad. Ha a család nem vagyonos, egyességre lépnek, melynél fogva egy bizonyos összeg rögtön fizetésén kívül, a szülői örökös rész a kolostor számára lesz lekötvé. Ha a család vagyonos, akkor az ujonc az egyházi felsőbbiséget fel-

tétlenül megbizva, hogy érdekeire felügyeljen. Halasztás nélkül végrendeletet kell készítenie, mely a püspököt, papot, vagy a kolostorbeliek közül valamelyiket általános örökössévé teszi; a családi vagyomból a családnak ritkán kerül vissza valami. Az utóbbi időkben nagyon sürgetik több, a legvagyonosabb kath. családhoz tartozó leánynak oly kolostorokba lépését, melyek a püspök közvetlen kormányja alatt állanak.

A régi papi rendeknél egészen más szabályok uralkodtak.

A kolostorba lépés alkalmával mindenki fizetett egy bizonyos összeget, de a szegénység fogalmát anynyiban szorosán fogták, hogy az illető egyéb javairól, örökségéről is lemondott családjá részére. A szerzet javainak igazgatása a szerzetesek kezénél volt, s a püspök abba nem avatkozott; még kevésbé rendelkezhetett a szerzetek javai felett.

Az új papi testületeknél mindez másképp van; a püspök határtalan kormányzója és ura a javaknak. A szerzetesek szegénységi fogalmat tesznek, de nem a család javára, hanem a szerzet hasznára. Megszámíthatlan összegek jutnak így az egyház kezébe; minden katolikus ismer a maga körében nőket, kik tonna aranyakat hoztak be, és tudja, hogy a megrabolt családot néha minő megalázás érte. Némelyek a halott emléke iránt való tiszteletből, mások, hogy a bosszúságot kikerüljék, vagy a papság fenyegetései miatt való félelemből, visszavonultak a keresettől. Sokan, kik ezzel fenyegetöztek, transzaksióval elégitettek ki. Nevezetes, hogy éppen a leghevesebb klerikálisok a legnehezebben kibékíthetők, míhelyt ők képezik az áldozatot. (Az utóbbi időben nem kevés eset fordul elő ez országban, hogy a papság többnyire szolgálat kész egyének közbejárulásával gyermektelen, főleg firjtelen nők hagyatékát kezéhez kerítette, gyakran nagyon szűkölködő rokonok kárára). Óhajtandó, hogy a törvény ez állapotot jobban szabályozza, mint most a hogy van. A társulás szabadságát sértetlenül fenn kell tartani; ha valakinek kedve van kolostorban élni, az állam abba nem szólhat. Még a jezsuitákat sem kell üldözni; a szabad Németalföldön meg kell tűrni őket. De a társulás szabadsága nem hozza magával a jogi-személyiséget, és csak nagyon kevés a törvény által esetlegesen ilyennek nyilvánított szerzet van ez országban, mely mint jogi-személy léphet fel. Bizonyára, egy jogász sem ismerheti el, hogy oly testületek, melyek nem jogi-személyek. tulajdonnal birjanak, még kevésbé, hogy örökljenek, vagy ajándékozásokat fogadjanak el. Minden öröklés, vagy ajándékozás érvénytelen, mely az ő részükre egy harmadik személy közvetítése által történik. Ily kérdések feletti perek Belgiumban és Franciaországban számtalanszor fordultak elő s mindig a család előnyére folytak le a szerzettel szemben. Megfontolást érdemel, hogy vajjon, nem volna-e szükséges e jog-viszonyt világosan szabályozni, a szerzetesek szegénységi fogalmának elismerése és érvénybe léptetése által. Mihelyt valaki szerzetes, tényleg sommi akaratára nincs, s javai felett nem rendelkezhetik.

Mikint kiskorúak, elme-betegek, vagy távol levők, úgy a kolostorba vonulók számára is lehetne gondnokot nevezni, javaik igazgatására és jövedelmeik kezelésére. A szerzetes ha-

lála után e vagyon a törvényes örökösökre szállana. Ha valaki a kolostort örökre elhagyná, javai felett való rendelkezési jogát azonnal visszszakapná. E szabályozással világosabban kitűnnék a szabadakarathoz a szerzetbe való lépés általi fölfüggesztése; a családok legszentebb érdekei jobban védve, s a javak holt kézre játszása inkább korlátolva lenne ez által.

Jelenleg a szerzetek száma sokkal nagyobb, mint ez-előtt; de távolról sem hajtanak valami közhasznót. A hol tanintézetek, vagy kórházak vannak, a szerzetesek száma gyakran nagyobb, mint kell.

Ellenvetésül nem lehet itt felhozni az irgalmas néneket, kik más országokban lélek-emelő önfeláldozással oly kitűnő szolgálatokat mutattak fel. Németalföld nagy részében ismeretlenek azok; azon szinte kétezer apáca közül, kik Noordbrabantban a püspökök felügyelete alatt állanak, csak kivételesen szánhatja magát egy némelyik beteg-ápolásra. Egészen külön áll ezektől azon néhány intézet, hová betegeket vesznek fel. Különösen kiemelendők azon barátok és apácák, a kik Noordbrabant és Limburg különböző intézeteiben, dicséretre méltó odaadással, elme-betegeket ápolnak; ezek többnyire Belgiumból valók.

A kolostorok eltörlése s a kolostori közös lakás megtöltése, mit némelyek sürgetnek, nem érdemel szót; a törvény által biztosított társulási-jogba való erőszakos beavatkozás lenne ez, mit nem lehetne igazolni, sem pedig semmi hasznót nem hajtana. Tehát, semmi kivételes törvény, mert ez mint egyebet, itt is csak arra szolgálna, hogy fölfügvesse azokat, kiket sújtani akar. A szabadságot itt is fön kell tartani. De privilégiumokra nem tarthatnak igényt a kolostorok.

Az oktatási kérdés az ultramontanokra nézve még mindig kiapadhatlan forrása a vélt sérelmeknek.

A közös oktatás ellen való harc jelentékeny eszköze az agitációnak; bizton remélették, hogy elég szövetségest fognak találni az oktatás lehető szűk határok közé szorítására. Céljuk csupán csak ez; de a közös oktatás elleni vádaskodások, még is tul vannak hajtva, s ha csakugyan léteznek néhol sérelem, rögtön talpon áll mindenik a vélt visszaélések meggátolására. Az alsóbb fokú köztanítás jó; ez valóban minden vallásos meggyőződést tiszteletben tart. S nem kell-e a vallásnak megállani az olvasás, írás és számítás mellett? Mi lenne a katolikusok állapota oly községekben, hol hiányoznak az eszközök a felekezeti iskola fenntartására? Minden tanítást nélkülözniök kellene. Községi felekezeti iskolákra feltétlen szükség, hogy ne maradjanak nagyon hátra a köziskoláktól, a mi a tanítás mértékének nagyon alanti főkre szállását ellenőrizheti. Az izgatók ideálja nem az, hogy a nép tanításban részesüljön; de bármily engedelmes legyen a nép, mégis oktatást kíván, ennek nem szabad kimaradnia. Az ellenpártiak feledik azt is, hogy az egész mai nemzedék ozen gyűlölt közös-iskolákban szerezte neveltetését; az 1806-iki törvény alatt sok iskola protestáns irányt kapott. Nem fogják állithatni, hogy vallásos érzületök ez alatt szünetelt volna. Tekintsük Olasz- és Spa-

nyolcszázadot! Ott a most élő nemzedék kizárólag papok vezetése alatti iskolákban nyert tanítást, s a tanítványok férfiakká növe, az addig létezőt földúlták s a jelenlegi állapotot hozták létre. Senki sem fogja azon országok vallásos érzületét példánykepel felállítani; s a kizárólag papi iskolák tana vajjon meggátolhatná itt egyszerre az ott látható következményeket? Franciaországban és Belgiumban a papságtulnyomó befolyással van az iskolákra, s ezen országok ép oly kevéssé példányai a kegyességeknek és igazságosságnak, mint a fönnbbiek.

Bizonyos idő óta a közép és felsőbb tanügyet is nyiltan meglámadták. A katolikus népesség nagy részének, mely részint meggyőződés, de még inkább félelem és erkölcsi kényszerrel fogva néhány nyugtalan pap befolyása alatt áll, a magasabb polgári iskolák s főleg a németalföldi egyetemeken való tanulás leghatározottabban meg van tiltva. Egész Limburg, Tillburg, Helmond s az északi tartományok sok városában interdiktum alatt állanak a magasabb polgári iskolák. Ugy látezik, nem akarják belátni, hogy a tudományos neveltetés ma az anyagi jólét kifejlődésére is szükséges, és hogy ezen iskolák látogatásától való eltiltás a katolikus ifjakat nem csak az ipar és kereskedelmi téren veti hátrább a jobban képzeteknél, de elöttük az utat szándékosan elzárja még egy rakás hivatalt és állomást illetőleg is, melyeket nem választás útján adnak, hanem öszszehasonlító vizsgákban való részvét által nyernek; s a kik az izgatók tanácsát követik, hasonló vizsgák alá magukat bizonyosan nem adják soha.

Lakatos Sámuel,

(Vége következik.)

KÜLÖNFÉLÉK.

== Főtisztelendő püspök ur legközelebről meglátogatta N.-Enyedet, hol jelenvolt a papi szigorlatokon; onnan küllői egyházmegyénkbe ment, hol a kánon szerinti vizitációt ejtette meg; folyó hó 18-án pedig indul Rév-Komáromba, hogy egyházkerületünk részéről jelen legyen amaz ünnepegyességeken, holott Pap Gábort felavatják dunántuli püspöknek.

== Láttuk a sorrendet, mely szerint Pap Gábor felavatása fog megtörténni Rév-Komáromban, szept. 20-án. Távul vagyunk attól, hogy fontosságot ne tulajdonítsunk annak, ha egy prot. püspök belép hivatalába, hogy kötelesegeket teljesítsen ama célok érdekében, melyeket a protestántizmus képvisel, s melyeknek valódi miszszionáriusa. De most is csak a mondók vagyunk, hogy az a sok harangozás, banderiumok, a testületek, egyházi és világi hatóságok küldöttségeinek fogadása, a beiktatás, mely kéz-rátétel-lel (tehát, másodszozi felszenteléssel) történik, a sok hivatalos és nem hivatalos dikció, s apró széptevések: nagyon emlékeztetnek az infulára, a kardinális kalapra, meg a pápista ceremoniakra. Lehet, hogy csalódnunk; de tudja a jó isten, mi inkább szeretjük a tartalmasságot egyszerűen, mint az ürességet világi dicsőségbe öltöztetve; mi inkább szeretjük a puritánizmust, mint az anglikán egyházat. Azért lehet Pap Gábor igen derék püspöke egyházkerületének; s azt hisszük, mi sem követünk el bűnt, ha azt mondjuk a miatyánkkal: ura m, ne vigy kísértetbe!

== Kolozsvári egyházunk ismét egy fontos lépést tett a nevelés terén. Köztudomásu dolog, hogy hat népiskolát tart fenn évenként tetemes áldozattal. Ezek közül az ugy nevezett belvárosi leány-iskolát újra szervezve, hat osztályuvá tette és szept. 13-án három tanítónőt választott Vadas Zsuzsánna, Gibbon Ida és Békési Lilla

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS

személyében, kik mindhárman a helybeli tanítónő-képezde növendékei voltak s oly bizonyítványokat mütattak be képzettségükről, hogy egyházunk a legszebb roményeket köti munkálkodásukhoz. Ugyanez alkalommal iskola-széket szervezett, melynek szép hivatása lesz, az egyház autonómiai keretén belül, mindent megtenni, a mi által nevelés ügyünknek már is szép lendületet vett célját a lehető tökély fokára emelje. Na csak, hogy valami jót is irhatunk a perverszus kolozsvári (kivételes) egyházmegyéről!

== A „Hon-bul” veszszük át a következő tanár-választást. A görög-irodalmi tanszékre, melynek 15 évig avatott kezelője, Hoffer Endre, a szegedi főreal-tanodába lett kinevezve rendes-tanárnak, Deák Mihály, N.-Enyed egykor kitűnő növendéke, ki négy éven át tanulmányozott a külföldi egyetemeken s az irodalom terén is előnyösen ismert: választatott meg tanárnak, az a kötelezettség mellett, hogy egy év alatt szerezzze meg a tanár-képesítési oklevelet.

== (Értesítés.) A nagyméltóságú földmivelés,- ipar-és kereskedelem-ügyi m. kir. miniszterium a kolozs-monostori m. kir. gazdasági tanintézetnél az 1874/5-ik tanév I-ső évi állami alapítványos helyeit Szabó József, Szakács Péter, Szász Farkas, Végh Samu, Bójthe Béla, Zöld József, Szabó Lajos, Benkő Sándor, Gidófalvi Mihály, Faragó István és Nagy Dánielnek adományozta. Kolozs-Monostor, szeptember 14-én, 1874. Lakner József, igazgató.

== Pályázati hirdetés. A kolozs-monostori m. kir. gazdasági tanintézetnél az 1874/5 tanév I-ső évi folyamában mind a nyolc intézeti szabadhely üresedésben levén, annak betöltése végett ezennel pályázat hirdettetik. A szabadhelyek élvezői havonkint 17 frt. 50 kr. lefizetése mellett teljes ellátás t. i. szállás, élelmezés, fűtés, világítás, ágyi ruhák és törülközők mosatásában s tandij-mentességben részesülnek. A folyamodványhoz — mely legkésőbb f. évi október hó 15-ig az intézeti igazgatóságához benyujtandó — melléklendő iskolai bizonyítvány, keresztlevél, a szülőknek, vagy gyámnak nyilatkozata, miszerint egyszer mindenkorra az 5 frt. biztosítéki s a havonkinti 17 frt. 50 kr. életmezési díjat minden hó 5-re előlegesen pontosan fizetni, magát kötelezi; végre kijelentése annak, folyamodó az intézet szervezeti-, rend- és fegyelmi szabályait pontról-pontra átolvasta és ismeri. Kolozs-Monostor, szeptember hó 14-én, 1874. Lakner József, igazgató.

== Általános nyugta. 421, azaz, négyszázhuszoney osztrák értékű forintról és 30 krról, melyet mint az „Erd. prot. közlöny” idei több számában elősorolt nagy lelkü adakozóktól (kiknek becses neveik ott mind föl voltak említve) nt. Szász Gerő ur által számunkra gyűjtött könyör-adomány öszszeget, hogy pontosan és hiba nélkül hálás köszönettel kezünkhez vettük: azt elismerjük és egyszersmind a nt. esperes urat megnyugtattuk. A nagylelkü adakozók is fogadják hálás köszönötünk nyilvánítását kegyes adományai-kért. A jó isten őrizze, oltalmazza minden felebarátunkat azon szomorú csapástól, a mely minket aprilis 4-én minden önhibánkon kívül sújtott. Mihályfalván, szept. 12-én, 1874. Lukács Ferenc, ev. ref. pap, és Musnai József ref. iskola-tanító.

Nyilt posta.

16. Gál Gábor lelkész urnak. Kakasdon. Azon hitben vagyunk, hogy kakasdi munkatársunk cikksorozata sokkal magasabban áll, hogysen a nyilt levél közlését provokálná; s ez oly öncsősége — Kakasznak, melyen meg lehet nyugodni.

17. M. D. urnak. N.-Enyed. A jövő számban megkezdjük közlését

18. H. K. urnak. Nem kell félni; hogy is énekel Tompa: ugy szeretem az életet „zaj és küzdelemben, mint a katona.” Verünk és veretünk, de el nem pusztulunk.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.